

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi

The Journal of Information and Documentation Studies

Sayı/Number: 8, Sayfa/Pages: 1-41, İstanbul, Kış/Winter 2017

Basılı Nüsha ISSN: 1307-6655

Elektronik Nüsha ISSN: 2148-8975

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

Application of Archival Sampling Methods on Archive Series/Classes

Sevil PAMUK

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
sevilmpamuk@gmail.com

Alındığı tarih: 25.07.2017; Kabul tarihi: 20.11.2017

Öz

İstatistikçilerin bir evrenin (anakütle/yığın) kendi içinden seçilmiş bir parçasıyla temsil edilebilir olma mantığına dayanan özellikli seçme metodu olan örnekleme tekniği, arşivciler tarafından yapılan değerlendirme sonucu imhasına karar verilen serilerden ileride araştırmalar için yararlanılabileceği düşünülerek belirlenen bir kısmının evrak kütesinin tamamını temsil edebileceği düşüncesiyle saklanması için yapılır. Bu nedenle seri ve sınıflar üzerinde örnekleme yapıldığı zaman daima neyin imha edildiği, nasıl ayıklama yapıldığı, gibi sorular gündeme gelir. Bu çalışmada amaç; örnekleme yaparken izlenecek yol ve yöntemleri ortaya koymak, hangi seri veya sınıflar üzerinde hangi örnekleme yönteminin kullanılabileceğini, örneklemenin evrak kütesinin yapısına uygun bir yöntemle gerçekleştirilmesi neticesinde, alıkonulan belgeler üzerinde araştırma yapacak olan araştırmacıların serinin tamamı hakkında yaklaşık tahminde bulunmalarının mümkün olduğunu göstermektir. Ayrıca, arşivcinin neyi imha ettiği, nasıl ayıklama yaptığı gibi sorulara cevap verebilmesi için örnekleme işleminin nasıl yapıldığını, hangi örnekleme yöntem(ler)inin kullanıldığını açıkça göstermesi ile mümkün ol-

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

duğunu ortaya koymak ve gerekli olduğu durumlarda örnekleme işleminden sonra imha edilen dosya ve serilerin imhasının hesabını verebilmeleri için referans noktaları oluşturmaktır. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Örnekleme, örnekleme tekniği, arşivsel örnekleme, değerlendirme, istatistik.

Abstract

The sampling technique, which is a specific selection method based on the idea of statisticians that the universe (the mass /bulk) can be represented by a piece selected within it, is applied by storing a part of the documents considered to be useful for future research, from the series decided to be destroyed as a result of the assessment made by archivists, with the idea that this part may represent the entire documents mass. For this reason, questions such as what was destroyed and how it was sorted out, are always on the agenda when sampling of series and classes is done. In aim of this study is; to reveal the ways and methods to be followed when sampling, to determine the sampling method that can be used on different series or classes, to show that it is possible for researchers who will conduct research on retained documents to make a rough estimate of the entire series, in case when sampling is implemented with a method appropriate to the structure of the document mass. In addition, the study aimed to show that it is also possible to show how sampling is done and what sampling method (s) are used so that the archivist can respond to questions such as what he or she has destroyed and how it was sorted out and when necessary, to create reference points so that the archivist can calculate the destruction of the eliminated files and series after sampling. The expression method used in the research is the descriptive method.

Keywords: Sampling, sampling technique, archival sampling, evaluation, statistics.

Giriş

“Evren”; herhangi bir araştırma kapsamına/gözlem alanına giren elemanların oluşturduğu topluluktur (Kaptan, 1981, s. 133). Küme, yığın, toplum anakütle, popülasyon, bütün gibi isimlerle de anılan evren, insan, hayvan, bitki, nesne, obje, olay, canlı veya cansız eşya vb. elemanlardan oluşabilir (Köksal ve Coşgun, 2000, s. 35; Bal, 2001, s. 110; Aslantürk, 2011, s. 102). Herhangi bir gözlem aracının bir evren üzerinde uygulanması iki türlü olabilir. Bunlardan ilki tamsayım ikincisi ise örneklemedir (Sencer ve Sencer, 1978 s. 449; Aslantürk, 2011, s. 102). “Tamsayım”, evreni oluşturan her bir elamanın tek tek incelenerek onlardan ölçme, tartma, gözlem veya soruşturma yoluyla bilgi alınması işlemidir. Belli yıllık aralıklarla yapılan genel nüfus sayımları tam sayımın en bilinen örneğidir (Arıkan, 2007, s. 139-140). “Örnekleme”; bir

bütünün kendi içinden seçilmiş bir parçasıyla temsil edilmesidir. Evrenden seçilen örnek modeline ise “örneklem” adı verilir (Aslantürk, 2011, s. 102).

Bir konu veya bir olayla ilgili evrenin tüm elemanlarına ulaşılabilir ve tamamı üzerinde araştırma yapılabilir evrendeki gerçek durum tam olarak ortaya çıkarılabilir (Arıkan, 2007, s. 139-140). Evren çok genişlediğinde araştırmacıların geniş kitleleri ele alıp incelemesi, eleman, zaman ve ekonomik imkân bakımından uygun olmadığı gibi bu boyuttaki evren üzerinde çalışmaları çok güç hatta imkânsız olabilmektedir. Böyle durumlarda evrenin tamamı yerine onu temsil edebilecek bir parçasının üzerinde çalışmak mümkündür (Sencer ve Sencer, 1978, s. 450; Aslantürk, 2011, s. 102; Aziz, 2003, s. 49; Arıkan, 2007, s. 139). Evrenin tamamının incelenmesine gerek olmadığı durumlarda da örnekleme yapılabilir. Örneğin bir insanın vücudundaki kanın tamamının incelenmesi yerine birkaç damla kanın analiz edilmesi ve vücuttaki tüm kan hakkında genel bir karar verilmesi gibi. Tahrip olan veya zarar gören evrenin tüm elemanlarının ölçülmesi gerektiğinde de örnekleme başvurulur. Elektrik ampulünün ömrü ancak tahrip olana kadar deneyi sürdürmekle anlaşılır. Bu nedenle, fabrikanın ürettiği ampullerin tamamı değil, örnek olarak seçilen sınırlı sayıdaki ampul üzerinde deneme yapılır. Böyle tam sayımın mümkün veya uygun olmadığı yahut gerekli olmadığı durumlarda benzer özellik taşıyan elemanlardan oluşan evrenin belirli bir kısmı bütünü temsilen seçilir. Araştırma, inceleme, soruşturma veya gözlem bu örneklem üzerinde gerçekleştirilir ve ulaşılan sonuç evrenin tamamına genellenir (Arıkan, 2007, s. 139). Bu açıklamalar ışığında örneklemenin, çoğu kez isteğe bağlı bir işlem değil, -belirtilen farklı nedenlerle- seçilmesi zorunlu bir teknik olduğunu söylemek mümkündür (Sencer ve Sencer, 1978, s. 450-451; Arıkan, 2007, s. 139).

Örnekleme, bir evren ile bu evrenden seçilerek oluşturulmuş örneklem arasında mevcut bulunan ilişkiyi inceleyen, uygulama alanı oldukça geniş olan bir tahmin tekniğidir (Çömlekçi, 1985, s. 177). Bu yönü ile günümüzde özellikle toplumbilimleri tarafından kullanılmaktadır. Çünkü bu bilim alanlarının araştırmaları belli tekniklerle seçilmiş örneklemin gözlenmesiyle yürütülmektedir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 450).

Örneklemenin uygulandığı alanlardan biri de arşivciliktir. Arşivcilik literatüründe, “arşivsel örnekleme” tamamı imha edilecek olan belge serilerinden ileride araştırmalar için yararlanılabileceği düşünülerek belirlenen bir kısmının saklanması için yapılan bir işlem (Cook, 1977, s. 87), homojen yapıya sahip bir sınıf veya seri içerisinde o sınıf veya seriyi temsil edebilecek numunelerin koruma maksatlı seçilmesi, benzer belge toplulukları arasından bir kısım belgenin bütünü temsil etmesi amacıyla alıkonulması (Lewinson, 1957, s. 292; Hull, 1981, s. 9) olarak tanımlanmıştır.

İki dünya savaşı, büyük buhran ve sayısız yeni sosyal programın gerçekleşmesi ayrıca evrakın makine ile üretilmesi imkânının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte devletlerin ve kurumların kayıtlarında çok hızlı ve ciddi

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

bir artış söz konusu olmuştur (Cook, 2013, s. 107). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belgelerin miktarı ile alakalı astronomik büyüme arşivcileri belgelerin korunması ve idaresi meselesi ile karşı karşıya getirmiştir. Bu mesele, belge yönetimi adı verilen önemli bir meslekî uygulamanın şekillenmesiyle sonuçlanmıştır (Hull, 1981, s. 2; Sly, 1987, s. 55; İcimsoy, 1998, s. 498-499). Bu dönemden itibaren belge yönetiminin en önemli işlemlerinden birisi olan değerlendirme işlemi, ayıklama ve imha işlemini gündeme taşımıştır (Dearstyne, 2001, s. 116). Belgelerin taşıdıkları değerleri belirlemek amacıyla yapılan değerlendirme işlemi sonucunda hangilerinin sürekli olarak saklanacağına ve hangilerinin imha edileceğine karar verilebildiği gibi üretilen toplam belge miktarının önemli bir kısmının da imha işlemi meslekî mantığa ve kaygılara uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Hull, 1981, s. 60; Cook, 1986, s. 74; Cook, 2013, s. 107). Bu gelişme ile birlikte, özellikle büyük ve karışık arşivsel değere sahip olan belgeleri içeren serilerin değerlendirilmesi sırasında arşivciler, yeterince objektif olmadıkları düşüncesiyle araştırmacılar tarafından tenkit edilmeye başlanmıştır. Arşivciler, bu tür tenkitlere cevaben örnekleme tekniğini belgelerin arşivsel değerine karar verme noktasında bir değerlendirme vasıtası olarak kullanmaya başlamışlardır (Bradsher ve Ambacher, 1992, s. 1). Arşivciliğin 1950-1960'lı yılları 1930-1940'lı yıllarda ortaya konan bu yeni arşivcilik düşünce ve işlemlerinin pekiştirilmesine, açıklanmasına, tanımlanmasına yönelik çalışmalarla geçmiştir. Bu dönemde tasfiyeler ve uygulamaya yönelik tasarruflar ön plandadır (Dearstyne, 2001, s. 43). 1960'lı yıllardan itibaren arşivlerden yararlanan araştırmacıların sosyal tarih, mikro tarih ve yerel tarih sahalarına ilgi göstermiş olmaları (Tosh, 1997, s. 52, 97; Dearstyne, 2001, s. 43) sonucunda 1960-1970'lerde birçok tarihçinin ilgisini elitlerle ve organizasyonlarla alakalı çalışmalardan, sıradan bireylerin günlük tecrübelerini yeniden inşa edilmesine yöneltmesi yeni değerlendirme arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyacın karşılanması için 1970-1980'lerde arşivsel örnekleme tekniği arşivcilikte yeni bir araştırma sahası olarak ortaya çıkmıştır (Kepley, 1984, s. 238; Ryden, 2014, s. 2).

Örnekleme bilhassa orijinal veya mikroform kopya şeklinde saklanamayan (Hull, 1981, s. 26; Cook, 1986, s. 74), genel özellikleri homojen olan, temsil özellikleri bulunan (Lewinson, 1957, s. 295- 297; Hull, 1981, s. 60) ve ilgili faaliyet alanı ile alakalı sınıf veya seriler üzerinde uygulanabilir bir işlemidir (Lewinson, 1957, s. 295- 297; The National Archives, 2005, s. 6). 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren arşivciler tarafından kâğıt dokümanlara uygulanan örnekleme tekniğinin elektronik kayıtların değerlendirilmesinde de uygulanması mümkün bir işlem olarak kabul edilmiştir (Lyle, 2004, s. 2). Matematiksel düşünceye dayalı istatistiksel örneklemenin aksine arşivsel örnekleme, arşivsel mantık temellidir (Lewinson, 1957, s. 307-309). Bu nedenle örneğin hacmini, serinin homojenliği, yapısı, içeriği, önemi, kullanım amacı ile arşivci ve akademisyenin meslekî birikimi, kişisel düşünce ve istekleri belirler (Hull, 1981, s. 14-16).

Arşivciliğin geleneksel saklama prensibi, üretilen tüm belgelerin korunması üzerine kurulmuş olduğundan (Cook, 1991, s. 33) belgelerden kaynaklanan karışıklıktan dolayı arşivcilerin nicel analiz için saf istatistiki örnek sağlamak isterken aynı zamanda bir sınıf veya seriyi oluşturan belgeleri korumayı da arzu ederler. İstatistik alanında evren içerisinden örnek alındıktan sonra geriye kalan elemanlar yeniden kullanılmak üzere bir kenara bırakılırken - tamamı imha edilecek olan belge serilerinden ilerleyen zamanlarda bir araştırma için kullanılabilmesi ihtimali üzerine belirlenen bir kısmının saklanması için yapılan bir işlem olması gerekçesi ile- örneklenen her bir vakada, sınıf veya serileri içeren, onları temsil edebileceği düşünülen belgelerin örneğinin alınmasından sonra arta kalan belge veya dosyalar yok edilir. Örneklemenin arşivcilik alanında tatbikinde ortaya çıkan bu uygulama farkı, geçmişteki kesinliğin daha az oluşu, evrak yığınının alınan örneğin kullanılmasının belirsizliği artırmasına neden olması, toplam doküman içerisinden hayli yüksek orandaki bir kısmın yok edilmesi, doğru materyalin korunup korunmadığı konusundaki şüpheler, bazı oldukça ilginç tarihi belgelerin yok olması ile de neticelenebilir bir teknik olarak görülmesi ve arşivciler arasındaki bazı yanlış anlamalar, bu işleme bir kısım arşivci ve arşivlerden yararlanan araştırmacılar tarafından kuşku ile bakılan bir uygulama olmasına neden olmaktadır (Cook, 1977, s. 87; Hull, 1981, s. II, 9-10, 60; Schellenberg, 2003, s. 30; Kolish, 2009, s. 62). Hatta bilim adamları veya araştırmacılar bazen talep ettikleri şeyin imha edildiğini ifade etmekte ve örnekleme tekniğine şüphe ile bakmaktadırlar. Bu da arşivcilerin bir seri veya sınıfı kasıtlı olarak azaltıp azaltmadıkları meselesini gündeme getirir. Bu nedenle belgeler üzerinde bu teknik kullanıldığı zaman daima neyin imha edildiği, nasıl ayıklama yapıldığı gibi sorular tartışılır (Hull, 1981, s. 41, 47). Arşivcinin üzerine aldığı sorumluluğu tam olarak yerine getirebilmesi ve örnekleme tekniğini uygularken neyin imha edildiği, nasıl ayıklama yapıldığı, örneklerin hangi kriterler baz alınarak seçildiği gibi sorulara cevap verebilmesi için örnekleme işleminin nasıl yapıldığını, hangi örnekleme yöntem veya yöntemlerinin kullanıldığını açıkça göstermelidir.

Örnekleme, çeşitli yöntemler içermektedir. Farklı isimlerle anılmakla birlikte örnekleme yöntemleri genellikle olasılıklı örnekleme yöntemleri ve olasısız örnekleme yöntemleri olmak üzere iki temel sınıfa ayrılır (Sivashgil, 2003, s. 188; Balcı, 2007, s. 83; Arıkan, 2013, s. 119). Arşivciler modern bürokrasinin oluşturmuş olduğu devasa sayıdaki belge serilerini değerlendirmek için çeşitli örnekleme yöntemlerine yönelmişlerdir (Hull, 1981, s. 60; Kepley, 1984, s. 238). Bu yöntemlerden her biri kendi belirli üstünlüklerine sahiptir. Bunun yanında aynı zamanda her biri istatistiksel anlamda şüpheli ve belirsizliğe sebep olan ölçülemezlikleri nedeniyle ciddi yanlışlara/kuşkulara da yol açmaktadır (Hull, 1981, s. 9-10; İcimsoy, 1999, s. 30).

Değerlendirme işlemini yapan arşivciler için örnekleme tekniğinin uygulanması açısından en zor sorulardan biri hangi örnekleme yönteminin seçilmesine karar verilmesi gerektiğidir (Lewinson, 1957, s. 304-305; İcimsoy,

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

1999, s. 31). Arşivcilik alanında uygulanan/uygulanmış olan örnekleme yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Olasılıklı örnekleme yöntemleri (rastgele örnekleme yöntemi, sistematik örnekleme yöntemi, tabakalı örnekleme yöntemi, küme örnekleme yöntemi, çok aşamalı örnekleme).
2. Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri (uygun örnekleme yöntemi, amaçlı örnekleme yöntemi, kota örnekleme yöntemi ve örnek seçme - örnek ya da numune alınması, örneksel seçim ve istisnai seçim-).

1. Olasılıklı Örnekleme Yöntemleri

Örnekleri seçme yöntemi tesadüf veya ihtimal teorisine dayanıyorsa yahut örneğe giren her elemanın seçilme şansı önceden bilinebiliyorsa, bu tür örnekleme yöntemlerine olasılıklı örnekleme adı verilir (Arıkan, 2013, s. 119). Olasılığa dayanan örnekleme, rastlantısal örnekleme, ihtimali hesaba dayanan örnekleme, tesadüfi örnekleme gibi pek çok isimle anılan bu örnekleme yöntemleri (Sivaslıgil, 2003, s. 188; Balcı, 2007, s. 83; Arıkan 2013, s. 119) istatistiksel olarak örneklem hatasını hesaplama şansı verdikleri için bilimsel yöntemler olarak kabul edilirler ve araştırmalarda öncelikli olarak kullanılırlar (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 13).

Olasılıklı örnekleme yöntemleri ile üzerinde örnekleme işlemi uygulanacak olan evren içerisinde yer alan tüm elemanların her birinin seçilmesinde rastlantı kuralı geçerlidir. Seçim işleminin rastgele yapılması, kuralsız bir örnekleme işlemi gerçekleştirildiği anlamına gelmez, aksine evreni oluşturan her elemana örneğe seçilme bakımından eşit şans tanınmasını sağlayarak kurallı bir örnekleme yapılmasını olanaklı hale getirir (Arslantürk, 1995, s. 87; Sencer ve Sencer, 1978, s. 454; Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 12-13). Böylece evreni oluşturan her eleman, hesaplanabilen bir olasılıkla örnek olarak seçilebilir (Balcı, 2007, s. 84; Ural ve Kılıç, 2011, s. 37). Örneğin 600 elemandan meydana gelmiş bir evrenden 60 elemandan oluşan bir örneklem seçilirken rastlantısal olarak ilk seçimde evrendeki her bir elemanın seçilme olasılığı $1/600$, ikinci elemanın seçilme olasılığı $1/599$, 60'ıncı elemanın seçilme olasılığı $1/531$ 'dir. Olasılıklı örnekleme yöntemlerinin ikinci önemli özelliği elemanların her birinin örnek olarak eşit şansla seçilmesini sağlamasıdır. Bir torba içine konulan zarların karıştırılarak bakmadan elle rastgele bir tanesinin seçilmesi biçiminde gerçekleştirilen "kura çekimi" yöntemi buna örnek olarak verilebilir. Eğer 600 bireyin isimleri teker teker yazılıp bir torba içerisine atılıp ve her seferinde eşit şartlarda bir bireyin seçilmesi sağlanırsa örnek seçiminde elemanların eşit şansla seçilmesi gerçekleştirilmiş olur (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 12-13).

Olasılıklı örnekleme evrenin homojen olduğu ve eleman sayısının bilindiği durumlarda (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454; Bal, 2001, s. 118) uygulanabilir. Yani sonlu kümeler -eleman sayısı sayılabilir çoklukta olan kümeler- esasından hareket edilir (Arıkan, 2013, s. 119-120). Bu yöntemde her bir eleman

benzer olduğu için ve örnek olarak seçilme olasılığı da bilindiğinden evren hakkında genelleme yapma imkânı vardır (Kuş, 2012, s. 45). Dolayısıyla araştırmanın temel amacı bir bütün olarak evren hakkında bir sonuca varmak ya da genellemede bulunmak olduğunda en uygun örnekleme tekniği olasılığa dayalı örneklemedir (Sümer, Demirutku ve Özkan, 2005, s. 42).

Olasılıklı örnekleme yöntemleri arşivcilik alanında istatistiki olarak geçerli, evren ile mukayese edilince temsiliyeti matematiksel olarak kabul edilebilir bir hata sınırları içinde olan örnekleme yöntemi olarak kabul edilir. Bu örnekleme yöntemleri ile evrak kütesinden/seriden alınan örneğin belgesel ve bilgisel özelliklerinin bütünü yansıtabildiği anlamına gelir. Bu, serinin özellikleri ile seriden alınan örneğin özelliklerinin aynı anlama geldiğini gösterir (Cook, 1991, s. 27). Arşivcilik alanında bu örnekleme teknikleri uygulanacağı zaman rastgele seçim sistemine uygun olarak hareket edilir. Olasılıklı örnekleme yöntemleri ile işlem yapılarak hazırlanmış olan örnekten yararlanacak olan araştırmacılar çalışmalarından önce örneğin nasıl oluşturulduğu hakkında bilgilendirilmelidir. Araştırmacıların bu ihtiyacını karşılamak üzere olasılıklı örnekleme listeleri hazır bulundurulmalıdır (Cook, 1991, s. 34-35). Araştırma araçlarında araştırmacının bu ihtiyacını karşılamak üzere örneklemenin ne şekilde yapıldığına dair bilgi verilmelidir.

Örnekleme için uygun olan serilerde bulunan dosyalardaki belgeler homojen olmalı, belgeler arasında çeşitlilik olmamalıdır. Çünkü heterojen bir yapı olduğu durumda örnek kütenin hacmi daha büyük olur. Unutulmaması gereken bir durum da bir örneğin istatistiki geçerliliğinin hacme ve rastgele seçilmesine bağlı olduğudur. Yani istatistiki neticelerin kesinliği örneğin hacmi ile ilintilidir. Örnekleme yüzde geneline göre yapılmamalıdır. Örnekleme kesin bir yüzde genellemesine göre -%1, %10, %20 gibi- de yapılmamalıdır (Cook, 1991, s. 35-36). Çünkü her seri, sınıf veya grubun homojenliği farklılık gösterebileceğinden her biri için aynı yüzde oranını uygulamak belgesel ve bilgisel değere hanel getirebilir. Zira arşivsel örnekleme matematik temelli değil arşivsel mantık ile gerçekleştirilir.

Olasılıklı örnekleme kendi arasında çeşitlere ayrılmaktadır. Belli başlı çeşitleri; rastgele örnekleme, katmanlı- tabakalı örnekleme, küme örnekleme ve sistematik örneklemedir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454; Sümer, Demirutku ve Özkan, 2005, s. 43; Arıkan, 2013, s. 119-120). Bütün bu yöntemler arşivcilik sahasında uygulanabilecek niteliktedir.

1.1. Rastgele Örnekleme Yöntemi

Rastgele bir seçim, evreni oluşturan her bir elemana, örneğe girmek bakımından eşit şans tanımak anlamına gelir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454; Hull, 1981, s. 14, 61; İcimsoy, 1999, s. 33). Bu yöntem evreni oluşturan elemanların homojen, eşit dağılıma sahip olduğu durumlarda ve evrenin eleman sayısının bilindiği hallerde kullanılmaktadır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 365; Hull, 1981, s. 54, 62). Bu örneklemin dayandığı temel ilke, -bir kura ya da bir

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

piyango çekilişinde olduğu gibi- her türlü şans oyununda geçerli olan eşit seçilme ilkesidir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454-455; Kaptan, 1981, s. 137; Gökçe, 1995, s. 97). Nasıl ki bir piyango çekilişi her katılana veya her bilete armağan kazanma bakımından aynı şansı tanıyorsa, rastgele örnekleme işleminde de aynı ilkeden hareket edilir. Örneğin rastgele olması, bazı elemanlara ötekilerden daha çok ya da daha az seçilme şansı verilmeyeceği anlamına gelir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454-455). A ve B elemanlarından oluşan bir evrende A'nın seçilme şansı B'nin seçilme şansına eşittir (Kaptan, 1981, s. 137). Aynı zamanda A ve B elemanlarından oluşmuş olan bir evrende A'nın seçilme olasılığı B'nin seçilme olasılığını da etkilemez (Kaptan, 1981, s. 137; Akgül, 2003, s. 76). Örneğin 300 kişilik bir öğrenci grubundan oluşmuş olan bir evrende 30 öğrencinin örnek olarak seçileceğini varsayalım. İlk olarak 300 öğrencinin ismi ayrı ayrı kâğıtlara yazılarak bir torba içerisine konulur ve her seferinde tek tek olmak üzere toplamda 30 öğrenci örnek olarak alınır. Evren ve örnek olarak oluşturulacak grubun sayısı büyük değil ise seçilme şansının eşitliğini bozmamak için kurada çekilen öğrencinin ismi kaydedildikten sonra, her seferinde çekilen kâğıt torbaya geri atılmalıdır. Aynı ismin tekrar çekilmesi durumunda hiçbir işlem yapılmadan torbaya geri atılır. Eğer grup büyük ise ismin yazıldığı kâğıt geri atılmayabilir (Kaptan, 1981, s. 137-138; Sivashgil, 2003, s. 189). Bu yöntemde elemanlara örnek olarak seçilebilmede eşit şans verebilmek için farklı bir uygulama da otomatik bir rulet masasındaki gibi işlem gerçekleştirilmesidir. İlk olarak her değer karşılığı olarak bir numara yazılarak bir liste oluşturulur. Bir iğne ile tablonun merkezi belirlenir. Sonra saat kullanılarak işleme devam edilir. Saat eğer 7.30 ise alttaki 15 dakikayı gösteren bölümden seçim yapılır ve işlem saat yönünde devam ettirilir (Hull, 1981, s. 14). Ancak örneğin seçilmesinde daha çok rastgele sayılar tablosundan¹ yararlanılmaktadır (Hull, 1981, s. 54, 62; Cook, 1986, s. 75). Rastgele sayılar tablosu şu şekilde kullanılmaktadır: Rastgele sayılar tablosunu kullanabilmek için ilk olarak evren içinde bulunan her bir eleman veya dosyanın karşılığı olarak bir numara yazılarak bir liste oluşturulmalıdır. Liste fiziksel ortamda hazırlanabileceği gibi bilgisayar ortamında da hazırlanabilir. Bu işlemden sonra rastgele sayılar tablosu kullanılabilir.

Tablonun üst sırasında kolon numaraları adı verilen sayılar soldan sağa doğru 1-4, 5-8, 9-12, ... 37-40 biçiminde bulunmaktadır. Tabloda kolon numaraları 1-4 gibi bloklar halinde yazılmaktadır. 1-4 bloku 1., 2., 3. ve 4. kolonları içermektedir.

Şekil 1: Rastgele sayılar tablosu

1-4			5-8.....			37-40			
	1	2	3	4		37	38	39	40
1	2	3	1	5		6	7	4	4

¹ Geliştirilmiş birkaç rastgele sayılar tablosu vardır. Bunlar arasında M.G. Kendall ve B. B. Smith'in "Tables of Random Sampling Numbers" büyüklük bakımından kullanıma en uygun olanıdır. "Interstate Commerce Commission Tablosu" 105.000, "Rand Corporation Tesadüfi Sayılar Tablosu" 1.000.000 basamağa sahiptir (Yamane, 2010, s. 76-77).

SEVİL PAMUK

2	0	5	5	4		1	3	4	3
3	1	4	8	7		0	8	3	4
4	3	8	9	7		1	6	9	5
5	9	7	3	1		0	5	1	3
.
.
.
25									

Öncelikli olarak başlangıç kolonu belirlenir. Bunun için bir kişiden 1-40 arasında bir sayı söylemesi isteneceği gibi, kolondan bir sayı, tabloya bakmadan parmak veya kalemin işaret ettiği sayı başlangıç kolonu olarak alınabilir.

Başlangıç kolonunun belirlenmesinin ardından evrendeki eleman sayısının kaç basamaklı olduğuna bakılır. Evrendeki eleman sayısı kaç basamaklı ise aynı sayıda kolon yan yana okunur. Sayı iki basamaklı ise iki, üç basamaklı ise üç kolon yan yana alınır ve okumaya birinci satırdan başlanır. Örneğin 60 elemanı kapsayan bir evrenden, 10 eleman/dosya örnekleme seçilecek ise ve başlangıç kolonu olarak da 2 rastgele seçilmişse 2. ve 3. kolonların birinci satırından okumaya başlanır. Birinci satırdaki 31 ve ikinci satırdaki 55 ve üçüncü satırdaki 48 örnekleme alınır, üçüncü satırdaki 89 ve dördüncü satırdaki 73 evrendeki eleman sayısından büyük oldukları için alınmaz. Rastgele sayılar tablosunun 25. satırına geldiği halde örnekleme alınacak eleman sayısı tamamlanamadığı durumlarda tekrar birinci satıra geri dönülür, soldan bir kolon dışarıda bırakılarak sağdan bir kolon eklenir ve ilk satırdan başlanarak okumaya devam edilir. Birinci satırdaki 15, ikinci satırdaki 54 örnekleme olarak alınır, 87 ve 97 evrendeki eleman sayısından büyük oldukları için, bir alt satırdaki 31 ise daha önce alındığı için örnekleme alınmaz. Böyle bir tabloda daha önce örnekleme alınan kişinin numarası çıktığı zaman da bir alt satıra atlanır. Bu işlem rastgele örnekleme alınacak 10 elemanın tespitine kadar devam ettirilir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 17-18).

Rastgele örnekleme yöntemi yukarıda verilen bilgilere göre arşivcilik alanında da uygulanır. Arşivcilik alanında tamamı veya önemli bir kısmı homojen olan bir dosya serisi için en uygun örnekleme yöntemi rastgele örneklemedir. Bu yöntem, eğer uygun bir dosya numara listesi hazırlanırsa, kâğıt veya bilgisayar ortamında bulunan belgeler üzerinde uygulanabilir tek seçme metodudur. Ancak yüksek sayıda dosya içeren serilerde rastgele numaraların verilmesi ve seri içindeki dosyalara karşılık gelecek numaraların belirlenmesi aşırı derecede zaman alır (The National Archives, 2005, s. 8-9). Dosyaları tanımlayan numaraların verilmesi ile bu yöntemin temel prensiplerinden olan eşit seçilme şansının yerine getirilmesi sağlanır (Cook, 1986, s. 75).

Rastgele örnekleme yöntemi kurallarına uygun olarak gerçekleştirildiğinde örneğin en ideal ve objektif halde olmasını sağlayarak (Hull, 1981, s. 14, 61; Kepley, 1984, s. 240) örneklenecek bütün seri/sınıfın bilimsel olarak tatmin edici bir nicel değerlendirmesinin yapılmasını sağlar (Cook, 1986, s. 75).

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

Araştırmacılar makul derecede bilgisel değere sahip materyali kullanmada istatistiksel analizin bir cevap sağlayabileceğini düşünürler. Eğer seri bir bütün olarak muhafaza edilmeye değer görülüyor ise araştırmacılar sorularına cevabı rastgele örnekleme yöntemini kullanarak bulurlar. Örneğin serideki belgesel ve bilgisel bütün anahtar unsurları içermesi gerekir. Böylelikle örnekleme sağlam bir zemine oturtulmuş olur (Hull, 1981, s. 41).

Bu yöntemdeki temel problem örneğin tam olarak rastgele yapısının oluşturulabilmesi ve istatistiki olarak makul bir seçme yönteminin önyargısız bir şekilde uygulanabilmesidir. Avrupalı arşivciler tarafından pek tercih edilmeyen bu yöntem daha çok Amerika ve Kanada -milli arşivlerinde- uygulanmaktadır (Cook, 1977, s. 88; Hull, 1981, s. 53). Bu yöntemle alakalı yapılan yorumlarda -örneğin rastgele olarak alınması nedeni ile- bu yöntem esas alınarak yapılan hesaplamaların özel durumlarda tarihsel gerçekliği sağlayamayacağı ama uygulanan politikaların etkisi ile ilgili, doğru ve genel bir bakış oluşturabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle de rastgele örnekleme yöntemi kesinlikle bilimsel bir çerçevede gerçekleştirilmelidir. Diğer yöntemler tabiatları gereği metodolojik olarak geleneksel arşiv düşüncesine daha yakındır. Bununla birlikte bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin maliyeti azaltmasından sonra bu örnekleme yöntemi yüksek sayıdaki homojen dosya serileri için benimsenmeye başlanmasını sağlamıştır. Bütün bu sayılanlardan uzak durulursa rastgele örnekleme yöntemi ile sayısal bir analiz ve istatistiksel açıdan kabul edilebilir sonuçlara ulaşılabilir (Hull, 1981, s. 14, 54). Gösterilen bütün özene rağmen rastgele örnekleme uygulandıktan sonra tereddüte neden olan veya boş kalan yerler olduğu düşünüldüğünde işlem başka yöntemlerle özellikle de amaçlı örnekleme ile desteklenebilir (Cook, 1986, s. 75).

Her aşaması kayıt altına alınması gereken rastgele örnekleme yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Örneğin seçiminde tam bir tarafsızlık ilkesi benimsenmelidir. Yanlılıkla hareket edilmesini engellemek amacıyla her türlü önlem alınmalı ve şans kuralının işlemesi için bilinçli bir çaba harcanmalıdır. Aksi takdirde sonuç olarak belirlenen örneğin rastgele bir örnek olması çok düşük bir ihtimal olabilir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454-455).
2. Rastgele örnekleme yönteminin uygulanmasında bilgisayar teknolojisinden yararlanılmalı, gerekli durumlarda bir istatistikçinin ve o alandaki araştırmalarda uzman bir tarihçinin tavsiyeleri alınmalıdır.
3. Örneklenecek olan evrak kütlesi temel olarak homojen olmalıdır.
4. Serileri oluşturan dosyalar, benzer içerikte ve birbirinden ayrılabilir nitelikte olmalıdır.
5. Dosyaların homojen yapısını daha uygun bir şekilde yansıtmak için seriler -gerekli durumlarda- alt serilere ayrılmalıdır (Hull, 1981, s. 14, 54-55, 62).
6. Gerekli örnek hacmine işlemden önce karar verilmelidir. Seçilecek dosya sayısı belirlenmelidir (The National Archives, 2005, s. 9).

7. Önyargının yok edilmesi için serideki bütün dosyalar ayrı ayrı numaralandırılmalıdır (Hull, 1981, s. 54, 62).
8. Dosya numaraları arasında en rastgele numara seçilmeli, eğer benzeri bir numara oluşturulmuşsa bir başkası seçilmelidir (The National Archives, 2005, s. 9).
9. Uygulamada rastgele sayılar tablosu kullanılmalıdır (Hull, 1981, s. 54, 62; Cook, 1986, s. 75).

Rastgele örnekleme saklama süresini tamamlamış ve imha edilmesine karar verilen çeşitli kredi dosyaları, personel dosyaları/101 yıllık saklama süresini doldurmuş olanlar (kamuya mal olmuş önemli şahsiyetlere ait olanlar hariç), hasta dosyaları, öğrenci dosyaları, ihale dosyaları, birimlerce hazırlanan bütçe teklif dosyaları, bütçe tasarı dosyaları, iş analiz çalışmaları dosyaları, reklam faaliyetleri ile ilgili dosyalar, kurum içi eğitim programlarına ait dosyalar, yönetim kurulu toplantı zabıtları dosyaları, yıllık araç gereç alım teklif dosyaları gibi homojen seriler üzerinde uygulanması mümkün bir yöntemdir. Bir kurumun arşivinde bulunan saklama sürelerini tamamlamış ve imha edilmelerine karar verilen birimlerce hazırlanan bütçe teklif dosyalarının rastgele örnekleme yöntemi ile örnekleneceğini varsayalım. İlk işlem olarak serinin içeriği incelenerek bilgisel ve belgesel değeri ve miktarı/dosya sayısı hakkında bir fikir elde edilir. Aynı zamanda serinin homojenliği kontrol edilerek örnek alınacak yüzde miktarına karar verilir. Bu ilk aşamada dâhil tüm işlemler kayıt altına alınır. Yapılan ön çalışma sonucunda 50 dosyanın bulunduğunu ve %10'luk numunenin yani 5 dosyanın örnek olarak alınmasına karar verildiğini varsayalım. Örnek dosyaların tespit işleminden önce tüm dosyalara numara verilir. Dosya sayımız çok fazla olmadığı için bu aşamadan sonra işlemi, objektif seçim yapılmasını engellemeyecek çeşitli örnek dosya belirleme işlemleri ile devam ettirebiliriz. İlk olarak dosyalara verdiğimiz numaraların aynısını -1, 2,50- kağıtlara yazarak bir torba içerisine koyup tarafsızlık ilkesini ihlal etmeden her seferinde bir numara çekerek o numaraya ait olan dosyayı örnek olarak alırız. Eğer daha uygun olduğuna karar verirse torba içerisinden alınan numara yazılı kâğıt her çekilişten sonra torbaya geri de atılabilir. Eğer önceden çekilmiş olan numara tekrar gelirse hiçbir işlem yapılmadan kâğıt torbaya geri atılır ve çekiliş tekrarlanır. Bu işlem beş dosyanın örnek olarak seçilmesine kadar devam ettirilir. Bir diğer örnek dosya belirleme yolu dosya numaralarının aynısını bilgisayara kaydederek bir program yardımı ile rastgele seçimin yapılmasını sağlamaktır. Bir diğer örnek seçme yolu ise özellikle büyük serilerde örnek dosyaların belirlenmesinde kullanılan rastgele sayılar tablosundan yararlanılmasıdır. Nasıl kullanıldığını yukarıda anlattığımız rastgele sayılar tablosunu yardımı ile örnek dosyaları belirleyebilmek için Ek I' de verilen sayılar tablosundan başlangıç noktası olarak 26. kolon tespit edilmiş olsun. Bu durumda 25, 33, 18, 29 ve 45 numaralı dosyalar örnek olarak saklanmak üzere alınır.

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

1.2. Sistematik Örneklem Yöntemi

“Yığındaki birimlerin bulunduğu bir listeden tesadüfi bir sayıdan başlamak ve her seferinde “k” kadar artırarak bu sayılara rastlayan birimleri saptamak yoluyla oluşturulan örnek tekniğine sistematik örneklem denir” (Sivaslıgil, 2003, s. 193).

Evren çok büyük olduğunda -poliklinik kayıtları, hasta dosyaları, işçi kayıtları, nüfus kütüğü kayıtları, elektronik abone kayıtları vb.- örnek seçmek için sistematik örneklem yöntemi kullanılmaktadır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 30). Bu yöntem homojen elemanlardan oluşan evren üzerinde uygulanır (Bal, 2001, s. 106). Yöntemin uygulanabilmesi için evreni oluşturan elemanların tamamen tesadüfi olarak dağılmış olmaları sistemin zorunluluğudur (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011, s. 40). Bu yöntemde evren içinden örneklemi oluşturmak için elemanlar seçilirken tamamen rastlantısal bir yöntem kullanılmak yerine belirli ölçütlere göre oluşturulmuş sistematik bir yöntemle örnekler belirlenir. Örnekler evrenden belirli aralıklarla seçilir. Bunu gerçekleştirebilmek için de evreni oluşturan elemanlar sayısal, kronolojik, alfabetik veya başka bir sistematik yolla da sıraya koyulabilir (Baykul, 1996, s. 259; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 132).

Sistematik örneklemenin seçim işlemleri oldukça kolaydır. Evrenin büyüklüğü “N”, örneklem büyüklüğüne “n” bölünerek bulunan katsayı “k” kaç elemanda bir elemanın örneklem alınacağını ($N/n=k$) belirler (Sencer ve Sencer, 1978, s. 459; Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 30-31; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011, s. 40). 15.000 hasta dosyası bulunan bir hastane arşivinden 500 dosyanın örneklem seçileceğini düşünelim. $15.000/500=30$ olur. Bu durumda her 30 dosyada bir dosya örneklem alınır. Başlangıç sayısı rastgele sayılar tablosundan 1 ile 30 arasında bir sayı belirlenir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011, s. 40). Belirlenen bu tesadüfi sayıya “a” denir (Sivaslıgil, 2003, s. 193). Bu “a” sayısının 8 olarak tespit edildiğini varsayarsak ilk olarak 8. dosya örnek olarak alınır. Ardından, her 30 dosyada 1 dosya örneğe dâhil edilir. Böylece örneklem içinde yer alan dosya numaraları 8, 38, 68, 98, 14.978 olur. Bu işlem aşağıdaki (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011, s. 40; Sivaslıgil, 2003, s. 193) gibi formüle edilebilir:

a	8	30. Eleman
a+k	8+30	38. Eleman
a+2k	8+(2×30)	68. Eleman
a+3k	8+(3×30)	98. Eleman
...

İstatistikçiler tarafından geliştirilen sistematik örneklem yöntemi arşivciler tarafından mesleğe uyarlanmıştır. Bu yöntem büyük seriler üzerinde kolaylıkla uygulanabildiği ve az masraflı olduğundan günümüzde arşivlerde kullanılan yöntemlerdendir. Avrupalı arşivcilerin en yaygın olarak kullandıkları yöntemdir (Hull, 1981, s. 51-54; Cook, 1991, s. 36; İcimsoy, 1999, s. 32). Sis-

tematik örnekleme serilerin çok büyük olduğu durumlarda rastlantısal örneklemedeki gibi dosyaların tek tek numaralandırılmasının mümkün olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Bu yöntemin istatistik alanında uygulanmasında evrenin elemanlarının belirli aralıklarla seçilmesi işlemi arşivcilik alanında da seri içerisinden dosyaların seçilmesinde aynen tatbik edilir. Yine yöntemin özelliklerinden olan evrenin elemanlarının belli aralıklarla seçilebilmesi için evreni oluşturan elemanların sayısal, kronolojik, alfabetik veya başka bir sistematik yolla da sıraya koyulabilir olma özelliği (Baykul, 1996, s. 259; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 132) numerik, kronolojik, alfabetik, topografik olarak düzenlenmiş olan dosya serileri üzerinde uygulanmasını mümkün kılmıştır.

Arşivcilik alanında sistematik örnekleme yöntemi ile örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır (Özen ve Gül, 2007, s. 411).
2. Serinin homojen karakterde olup olmadığı tespit edilir (Hull, 1981, s. 53).
3. Belli belge serileri üzerinde uygulanması sağlanır (Örneğin, topografik olarak düzenlenmiş seriler üzerinde topografik örnekleme, serilerin alfabetik olarak kodlandığı veya başlık verildiği durumlarda alfabetik örnekleme, dosyalar numaralandırılmışsa nümerik veya seri örnekleme veyahut dosyalar tarihe göre muhafaza edilmişse kronolojik örnekleme uygulanmalıdır) (Cook, 1986, s. 75).
4. Serideki dosya sayıları belirlenir.
5. Örnek hacmine karar verilir.
6. Evrak kütesinin bir listesi hazırlanır.
7. Dosyaların toplam sayısı örneklem büyüklüğüne bölünmesiyle “k”nin neye eşit olacağı belirlenir ($k=N/n$) (The National Archives, 2005, s. 9).
8. İlk numara (a) rastgele seçilir (Cook, 1991, s. 36), ilk dosya (1 ve k arasındaki numara olmalıdır).
9. Belirlenmiş olan her “en”inci dosya seçilir (The National Archives, 2005, s. 10) (a+k, a +2k, a +3k ...).

1.2.1. Temsili Topografik Örnekleme

Temsili topografik örnekleme çok sayıda coğrafi alana yayılmış yerel ofisi bulunan kurum veya kuruluşlarda uygulanabilir bir örnekleme yöntemidir. Uygulanabilirliği bazı gerekçelere bağlıdır. Bunlardan ilki; çok sayıda coğrafi alana yayılmış yerel ofisi bulunan kurumun merkez arşivinde yerel ofislerin işlemlerini yansıtan yeterli ve uygun miktarda belgesinin tutulmuş olmasıdır. Böylece ele alınan kurumun kaynağının geçerliliği, arşiv gruplarıyla desteklenir. İkincisi; kurumun arşivinde belirli topografik alan ofisine dayanan büyük sayıdaki birbirine benzer grupların oluşmuş olmasıdır. Üçüncüsü; merkezi ofise bağlı alan arşivlerinin tamamının korunmaya değer olarak görülmemesi veya gerekli bulunmamasıdır. Bu nedenle de sadece bir alanda olmuş önemli olaylara ait belgeler bulunduğu durumlar için temsili topografik örnekleme kabul edilebilir bir uygulamadır (Hull, 1981, s. 51, 61).

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

Temsili topografik yöntemin geçerliliği belgelerin grup bütünlüğüne sahip olmasına bağlıdır. Bu nedenle seçilen birimlerin belgelerin grup bütünlüğü içerisinde tutulması gerekir. Daha açık bir ifade ile bu örneklemede belirlenmiş sayıdaki ofislerin tüm arşiv grupları saklanır. Bu tür kurumların birim arşivlerinde bulunan seriler arasında doğal olarak bir homojenlik söz konusu değildir. Homojenlik ancak seriler arasında mevcuttur. Saklanacak belgeler arasında da homojenlik yoktur. Ancak belge karakteri olarak gruplar birbirine benzer (Hull, 1981, s. 51, 61).

Temsili topografik örnekleme aslında bir örnekleme değildir. Daha çok serilerin boyutunun azaltılması yerine korunacak arşiv birimlerinin bütün halinde seçilmesinin değerlendirilmesidir. Bu örnekleme yöntemi diğer örnekleme yöntemlerine göre tamamen farklı bir mantık içerir. Uygulamanın temeli bir kurumun farklı coğrafi alana dağılmış olan birimlere ait arşivlerden sadece bir veya birkaçına ait birim arşivinde bulunan belgelerin tamamının korunması diğerlerinin ise imha edilmesi şeklinde uygulanır. Korunmak için seçilen belgeler, yerel seviyede oldukları için merkezi kurumun temsili örneğini sunar. Bütünlük hakkında yanlış bir his yarattığı için ve kurum adına faaliyet yürüten taşra birimlerine ait arşivlerin bir veya birkaçı seçilip örnek olarak saklanıp diğer alan ofislerine ait arşivlerin yok edilmesi nedeni ile tereddütle yaklaşılan bir yöntemdir. Örnek olarak kabul edilmeyip imha edilen alan ofislerindeki bu belgelerin ilgili alanın yerel tarih kaynaklarını oluşturduğu ve bu yöntem ile yerel tarih kaynaklarının yok edildiği gerekçesi ile bu örnekleme yöntemi özellikle Fransa'da yoğun eleştiri almıştır (Hull, 1981, s. 51). Bu eleştiriler çok da yerinde olan eleştiriler değildir. Çünkü temsili topografik örneklemenin uygulanabilmesi için en önemli şart kurum merkez arşivinde yerel ofislere ait yeterli belgenin bulunması zorunluluğudur. Bu durumda temsili topografik örnekleme kullanıldığında bir veya birkaç yerel bölge arşivinin tutulup diğerlerinin imha edilmesi yerel tarih kaynaklarının yok edildiği anlamına gelmez. Zira yerel ofislere ait -idarî, hukukî, malî içerikli- arşivsel malzemenin büyük bir kısmı zaten kurumun merkez arşivinde bulunmaktadır (Hull, 1981, s. 14, 51).

Temsili topografik örneklemede sistematik örnekleme yakın iki örnekleme yöntemi daha vardır: 1. "turnus sistemi" ve 2. "bölgesel örnekleme". Bu her iki yöntem de kurumların taşra ofisleri olması halinde kullanılır. Turnus sisteminde belgeler belirli bir düzene göre seçilir. Örneğin A bölgesinin 1. yıldaki belgeleri örnek olarak tutulur, B bölgesinin ise 2. yıldaki belgeleri örnek olarak tutulur. Bölgesel örneklemede ise bir ya da daha çok bölgeye ait birimlerin tüm belgeleri bütünü temsilen örnek olarak tutulur. Bununla birlikte her iki sistem de arşivciler tarafından tamamen tatmin edici bulunmamıştır. Yine de turnus yöntemi istatistiksel açıdan daha çok kabul görür. Bölgesel örnekleme yöntemi ise seçilen belirli birimlerin bütün belgelerini tutmak açısından daha avantajlıdır. Turnus sistemi araştırmacılar için kısmi belge bulma imkânını sunmaktadır. Bölgesel örnekleme ise uygulanmasının kolaylığı nedeni ile arşivciler açısından daha uygundur (Hull, 1981, s. 14).

1.2.2. Alfabetik Örnekleme

Alfabetik örnekleme arşivciler tarafından oldukça tercih edilen bir örnekleme yöntemidir. Uygulanmasının ilk şartı dosyaların, alfabetik sıra göz önünde bulundurularak düzenlenmiş olmasıdır. Serinin tamamı alfabetik düzene göre hazırlanmış büyük serilerde bu uygulamanın yapılması oldukça kolaydır. Bu yöntemin kullanılabilmesi için vazgeçilemez olan ikinci şart belgelerin homojen yapıda olmasıdır. Genellikle alfabetik olarak düzenlenen büyük miktardaki homojen personel dosya serilerinin bu yöntem ile örneklenmesi uygundur. Ayrıca örneğin bütün ile alakalı olarak makul, doğru bilgi sağlayabilmesi için yeterince büyük bir hacme sahip olması gerekir. Böylece örnekten doğru bilgi elde edebilmek için yeterli bilgiye sahip olunur (Hull, 1981, s. 51-52, 61).

Alfabetik örnekleme, yöntemin amacına bağlı olarak seri veya sınıflardaki dosyaların baş harflerinin dağılımının uygun olması ve bu durumun belgeleri etkili bir şekilde temsil etmesi halinde kullanılır. Yöntemin sorunlu yanı isimleri oluşturan ilk harflerin kullanım sıklığının değişken olmasıdır. Bazı harflerle başlayan isimler çok az kullanılırken bazı harflerle başlayanlar çok sık kullanılmaktadır. Bunun nedeni milli ve yerel harf kullanımının farklılığından kaynaklanmaktadır. Örneğin Almanya'da "H" harfinin kullanım oranı oldukça yüksektir. Bu oran Köln'de %8,5'dur. Bununla birlikte kullanımı oldukça az olan "Q" ve "Z" gibi harflerin seçimi ise arzu edilen neticeyi vermeyebilir (Hull, 1981, s. 23, 61, 51).

1.2.3. Nümerik (Seri) Örnekleme

Nümerik örnekleme yönteminde kayıtlar, sistematik olarak verilen numaralara göre seçilmektedir (İcimsoy, 1999, s. 32). Rastgele örnekleme oldukça yakın bir yöntemdir ve uygulanması oldukça basittir. Örnekleme işlemi yapılırken, belgelerin formatına göre her 10. veya 20. kutu veya dosya vb. dikkate alınır veya belgelerin formatına göre daha karmaşık bir kriter belirlenerek uygulanır (Hull, 1981, s. 19, 52). Nümerik örnekleme yönteminin kullanılabilmesi için serideki her birimin kendisine ait bireysel numarasının olması yöntemin zorunluluğudur. İstatistiksel olarak bu hayati bir unsurdur. Yöntemin kabul edilebilirliği serideki her birimin ayrı bir numarasının olmasına bağlıdır. Ayrıca serinin numaraları, örnekleme yapılmadan önce verilmeli ve buna sadık kalınmalıdır. Belgelerin düzenlenmesi alfabetik, topografik veya kronolojik ise kesin olarak nümerik örnekleme kullanılmamalıdır (Hull, 1981, s. 52, 61-62).

Nümerik örnekleme yöntemi İngiltere'de (Milli Arşivi), Kanada ve Finlandiya'da kullanılmaktadır. Örneğin Kanada'da Sosyal Sigorta numaraları sadece beş rakamı ile sona eren bütün bireylerin sosyal sigorta numaraları üzerine kurulmuş olan İşsizlik Sigorta Komisyonu'nun kayıtları sistematik bir şekilde örneklenmektedir (Hull, 1981, s. 19, 52). Bu yöntemin Finlandiya'da uygulanma şekli ise bireylerin doğum tarihleri göz önünde bulundurularak düzenlenen emeklilik, hastalık, sigorta ve rehabilitasyon dosyaları arasından her

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

ayın 8, 18 ve 28'inde doğan bireylere ait dosyaların örnek olarak alıkonulması biçiminde uygulanır (Hull, 1981, s. 19; Kepley, 1984, s. 240). Mevcut kayıtların tamamı rastgele olarak düzenlenmiş ise istatistik çalışmaları için nümerik örnekleme kabul edilebilir bir seçim yöntemidir. Bütün içerisinde bireysel belgeler ayrılabilir ve bir ünite/birim ele alınırsa bu durumda da nümerik veya seri örnekleme uygulanabilir bir yöntemdir. Eğer bireysel olarak belgeler ayrılamaz ve bir bütün olarak ele alınırsa bu durumda yine en uygun örnekleme yöntemidir. Örnek seçiminin istatistiki bir temelde oluşturulduğu bu örnekleme en yaygın şekilde kullanılan üç yöntemden biri olup, istatistikçilere göre tamamen rastgele değildir, bununla birlikte birçok konuda kabul edilebilir sonuçlar doğurur (Hull, 1981, s. 51-52, 61).

1.2.4. Zaman Serisi/Kronolojik Örnekleme

Sistematik örneklemenin bir türü olan kronolojik örnekleme, kayıtların belirli bir tarihe göre düzenlenmiş olduğu seriler üzerinde uygulanır. Bu örneklemenin bir seri üzerinde uygulanabilmesi için öncelikle belgeler homojen yapıda ve aynı zamanda kronolojik olarak düzenlenmiş olması gereklidir. Aksi takdirde bu örnekleme yöntemi belge serileri üzerine uygulanamaz. Yöntem belgelerin seçildiği zaman serilerinin yani belgelerin tutulduğu ay ile yıllar arasında gelişen politik ve diğer değişimlerden bağımsız olarak gerçekleştirilir. Bu uygulama birçok durumda serilerin içindeki dosyaların 0 ve 5 ile biten yıllarına uygulanır. Daha çok diğer demografik bilgi içeren serilere, örneğin nüfus sayımı kayıtlarına uygulanır. İstatistiksel bilgi elde edilebilmesi için bu zaman serileri her zaman korunmalıdır. Örnek seçiminin yapıldığı yıllar birbirine yakın olduğunda, toplumdaki ani değişimleri yakalamak kolaylaşır. Fakat alıkonan dosyalar sadece örnek olduğu için özel durumların özel değişimlere sebep olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bunlarla ilgili herhangi bir şüphe varsa kronolojik örneklemeden sonra amaçlı örnekleme de tercih edilebilir (Hull, 1981, s. 53, 62; İcimsoy, 1999, s. 32-33).

Kronolojik örnekleme metodunun zayıf yönlerinden bir tanesi toplumdaki dalgalanmalardır. 5-10 yıl arayla yapılan kronolojik örnek seçiminde aradaki yıllarda gerçekleşmiş olan vakalardan haberdar olunamayacağı gibi -ekonomik kriz, yönetim değişimi vb.- önemli olayların olduğu yılların örneklemenin yapılmadığı yıllara rastlaması durumunda bu gelişmelere ait bilgilere ulaşım da artık sağlanamayacak ve toplumdaki yansımaları tespit edilemeyecektir. Kısa dönemlere odaklanan araştırmacılar için bu büyük bir sorundur. Fransa Sağlık ve Çalışma Bakanlığı bu yüzden farklı bir örnekleme kullanmakta ve 13 yılda bir, bir yıla ait belgeleri elde tutmaktadır. Aradaki yıllarda da örnek olarak ilk yılın Ocak ayı, ikinci yılın Şubat ayı, üçüncü yılın Mart ayı seçilerek işlem bu şekilde devam ettirilmektedir. Belgelerin tamamen tutulduğu 13. yıl ise önemli olayların olduğu yıllar arasından seçilmektedir. Bu yılda da aslında belgelerin tamamından ziyade önemli olaylara ait seriler seçilmektedir. Böylece hem istatistiki hem de amaçlı örnekleme yapılmış olmaktadır. Aylık seriler

arasında karşılaştırma mümkünken, seçilen yıllar arasında ise karşılaştırma yapılamaz (Hull, 1981, s. 53).

1.3. Tabakalı Örneklem Yöntemi

“Anakütlenin tabakalara ayrılarak her tabaka için ayrı ayrı bir örneklem seçilmesi ve bu örneklerin oluşturduğu örneklem vasıtasıyla evren hakkında vardamalarda [çıkarımda] bulunulması işlemidir” (Aslantürk, 1995, s. 105). Bu yöntemin uygulanabilmesi için evrenin, tabakalara ayrılabilir yapısal özelliği taşıması (Aziz, 2003, s. 53) ve alt grupların karşılaştırılması istendiğinde ve karşılaştırılacak alt grupların her birinden eşit ölçüde örneklem seçmede kullanılabilir olması gerekir. İleri düzeyde analizler için tabakalar daha homojen alt sınıflara ayrılabilir; böylelikle bu alt sınıflar arasında karşılaştırma yapılabilir (Gökçe, 1995, s. 97; Balcı, 2007, s. 85-86; Özen ve Gül, 2007, s. 402). Bu bakımdan yüksek temsil yeteneği olan bir örneklem yöntemi (Bal, 2001, s. 119).

Tabakalı örneklem yönteminin uygulanabilmesi için tabakalardaki birimlerin kendi içinde homojen, tabakalar arasında ise heterojen olması (Bilgiseven, 1989, s. 231) ve tabakalardaki eleman sayısının bilinmesi gerekir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 39). Bu yöntem ile incelenen değişken², deneklerin herhangi bir özelliğine göre değişiklik gösteriyorsa, evren hakkında daha geçerli sonuç elde edebilmek için kullanılır. Eğer incelenen değişken deneklerin herhangi bir özelliğinden etkilenmiyorsa basit rastgele örneklem ya da sistematik örneklem yöntemi kullanılır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 39).

Şekil 2: Şematize edilmiş tabakalı örneklem (Özer, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 78).

□L=8	1	2	3	4	5	6	7	8
□ N	□ N ₁	□ N ₂	□ N ₃	□ N ₄	□ N ₅	□ N ₆	□ N ₇	□ N ₈
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
n	n ₁	n ₂	n ₃	n ₄	n ₅	n ₆	n ₇	n ₈

Ana kütlenin hacmi

$$N = N_1 + N_2 + \dots + N_8$$

Örneklem hacmi

$$n = n_1 + n_2 + \dots + n_8$$

Arşivciler özel bir serinin değerlendirilme işlemine dâhil edilmesinin önemli olduğu zamanlarda tabakalı örneklem kullanmaktadır. Ayrıca evrak

² Bir şahsın, grubun veya çevrenin bir durumdan diğerine değişebilen veya bir farklılık gösterebilen herhangi bir özelliğidir. Cinsiyet, ağırlık, meslekî prestij, politik ideoloji, ırk gibi örnekler verilebilir (İstatistik Terimleri Sözlüğü, 10.07.2017).

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

kütlesinin farklı özelliklerini korumak için aynı seriden iki veya daha fazla örnek temin etmede de bu tekniğe başvurulmaktadır (Cook, 1991, s. 38-39).

Tabakalı örneklemede evren, tabakalara ayrılırken (Cook, 1991, s. 36), her bir tabaka/seri içindeki dosyalar homojendir, fakat tabakalar/farklı seriler heterojendir (The National Archives, 2005, s. 10). Bu yöntemde serinin homojenliğine karar vermek için yoğunluğu aynı konulardan oluşan dosyaların karakteristik ağırlığını anlamak üst seviyede analizi gerektirir (Cook, 1991, s. 39). Bu yöntem temsili örneğin, her bir katmandaki dosyaların belli bir miktarına sahip olmasını sağlar (The National Archives, 2005, s. 10). Daha açık bir ifade ile bu yöntem örnekleme içerisinde her katmanı temsilen ve eşit sayıda örnek bulunmasını sağlar. Böylece arşivciler örneğin hacmini kontrol altında tutabilirler. Her bir tabakadan/seriden örnek alınırken rastgele veya sistematik örnekleme yöntemlerinden birisi kullanılabilir (Cook, 1991, s. 36, 39).

Arşivcilik alanında tabakalı örnekleme yöntemi ile örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi tanımlanır ve sınırları belirlenir.
2. Örneklem büyüklüğü belirlenir.
3. Evrak kütlesi homojen tabakaları belirlenir (Aslantürk, 1995, s. 105-106).
4. Her bir dosyanın ait olduğu tabaka tespit edilir.
5. Her tabakadan örnek alınırken basit rastgele veya sistematik örnekleme kullanılır (Cook, 1991, s. 36; The National Archives, 2005, s. 10-11).
6. Evrak kütlesini temsil eden örneğin yorumlanması esnasında önyargıdan kaçınmak için her bir tabakadan oransal olarak aynı sayıda dosya alınır (The National Archives, 2005, s. 10-11).

Örneğin üniversitenin akademik personeline ait saklama süresini tamamlamış ve imha edilecek olan bordro dosyalarından tabakalı örnekleme yöntemi ile örnek alınacağını varsayalım. İlk olarak L= akademik personel kadro dereceleri tespit edilir. İkinci olarak “N” kadro derecesinde bulunan personel tespit edilir. Son olarak örnek sayısı hesaplanır.

Şekil 3: Arşivcilik alanında tabakalı örnekleme yönteminin uygulanmasının şematize edilmiş biçimi.

L=7	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Araştırma Görevlisi	Öğretim Görevlisi	Okutman	Uzman	.
N	□ (50 adet bordro dosyası)	□ (60 adet bordro dosyası)	□ (30 adet bordro dosyası)	□ (80 adet bordro dosyası)	□ (15 adet bordro dosyası)	□ (10 adet bordro dosyası)	□ (5 adet bordro dosyası)	□ ..
	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
n	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ 1 adet bordro dosyası	□ ..

Her örnekleme sonucunda 7 adet bordro dosyası örnek olarak saklanır. Daha ayrıntılı olarak örnek alınması istendiği durumlarda ise her bir tabaka içinde -küçük de olsa- farklılıklar varsa bu tabakaların her biri daha alt tabakalara ayrılarak örnek alınabilir.

1.4. Küme Örnekleme Yöntemi

Küme örnekleme, olasılıklı örneklemenin tipik bir şeklidir (Aslantürk 1995, s. 90). Dayandığı kuramsal temel, rastgele örneklemede evren birimlerinin her birine tanınan eşit seçilme şansının, bu yöntemde birimlerin kendiliğinden içinde yer aldıkları kümelere/gruplara tanınması halinde de olasılık modeline uygun bir örneğin elde edileceğidir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 472). Bu örnekleme tekniğinde seçilen örnekler, bir evrenin tek tek, -örneğin; öğrenciler, konutlar vb. gibi- birimleri değil (Aslantürk 1995, s. 90), bu birimlerin kendiliğinden içinde yer aldıkları gruplar, kümeler (Sencer ve Sencer, 1978, s. 472) ya da demetlerdir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 47-48). Küme örneklemede örnek olarak alınan birimler; hastaneler, dispanserler, hapishaneler, dernekler, okul (Sencer ve Sencer, 1978, s. 473; Aslantürk 1995, s. 90), sokak, semt, mahalle veya daha büyük bir birim gibi kümelerdir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 47-48).

Küme örnekleme, çalışılması düşünülen evrenin doğal olarak oluşmuş veya farklı amaçlarla yapay olarak oluşturulmuş, kendi içinde belirli özellikler açısından benzerlik gösteren bunun yanında değişik grupları da barındırdığı durumlarda uygulanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 133). Yani küme örnekleme yoluyla örneklem oluşturulabilmesi için kümelerin kendi aralarında homojen olması gerekir (Aslantürk 1995, s. 90). Pratik kolaylıklar sağlamasına karşılık rastgele örneklemede tek tek birimlere tanınan temsil şansı bu örneklemede kümelere tanınmış olduğundan, kümelerin birbirine benzer birimlerden oluşması -örneğin sadece eğitim düzeyi yüksek ya da sadece eğitim düzeyi düşük kadınlardan oluşması gibi- örneğin temsil yeteneğini azaltır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 474). Homojen kümelerde hata payı daha yüksek olurken heterojen kümelerde hata payı daha düşüktür. Bu özellikten hareketle araştırmacı, kümeyi heterojen yapamaz ancak seçtiği kümenin homojen olmaması için belirlenen alanı eşit kümelere, bu kümeleri de aynı büyüklükteki eşit kümelere ayırabilir. Aynı semt veya sokakta oturanların sosyal-kültürel-ekonomik açıdan homojen bir küme oluşturma ihtimalinin oldukça yüksek olabileceğinden bunlardan meydana getirilmiş olan kümeler dört, sekiz ya da on altı eşit kümeye ayrılır ve bu kümelerden eşit sayıda örneklem alınır. Böylece içlerinden birden fazla sayıda kümenin örnekleme girmesi sağlanır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005, s. 48-51).

Örneğin, küme örnekleme tekniği kullanılarak beslenme koşullarını araştırmak üzere bir kentteki ilkököl öğrencilerinin %1'lik bir örnekle temsil etmek istenildiği bir çalışmada ilk olarak, büyük kümelerin örnekleme ile başlanır. Bunun için belirlenen kentteki okulların %1'i rastgele bir yöntemle - rastgele örnekleme yöntemi veya tabakalı örnekleme yöntemi ile- seçilir ve bu okullara

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

devam eden bütün öğrenciler örnek olarak alınır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 473; Balcı, 2007, s. 87).

Şekil 4: Şematize edilmiş küme örnekleme yöntemi (Serper, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 151).

$M=8$	1	2	3	4	5	6	7	8
N	N₁	N₂	N₃	N₄	N₅	N₆	N₇	N₈
		↓	↓		↓		↓	
m=4		N₂	N₃		N₅		N₇	

Ana kütle hacmi: $N = N_1 + N_2 + \dots + N_8$

Örneklem hacmi: $m = N_2 + N_3 + N_5 + N_7$

Arşivcilik alanında bu örnekleme tekniği küme ve kademelerden oluşan karmaşık iç yapısı olan dosya serileri için uygundur. Kümelere ayrılabilen belge serilerinde, basit rastgele örnekleme uygulanarak örnekler tespit edilir. Bu dosyalar geniş bir şekilde hem küme içinde hem de kümeler arasında benzerlik göstermelidir (The National Archives, 2005, s. 11).

Küme örnekleme yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
2. Mantıksal olarak kümeler belirlenir ve sınırlandırılır.
3. Kümelerin homojen olması sağlanır.
4. Kümeleri oluşturan elemanların birebir aynı özellikte olmamasına dikkat edilir.
5. Her bir kümesinin elemanlarının ortalama sayısı tahmin edilir.
6. İstenilen örneklem büyüklüğü belirlenir.
7. Evreni kapsayan bütün kümelerin listesi hazırlanır.
8. Rastgele sayılar tablosu kullanılarak, rastgele örnekleme ile gerekli olan sayı kadar küme seçilir.
9. Araştırmada örnekleme seçilen bütün kümelerin her birinin, bütün evrenin elemanlarını kapsamaya çalışılır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 472-473; Aslantürk 1995, s. 90; Gökçe, 1995, s. 98; Özen ve Gül, 2007, s. 407).
10. Seçilmiş her kümedeki her belge örneğin bir parçası olarak muhafaza edilir (The National Archives, 2005, s. 11).

Altı fakültesi, beş yüksekokulu, altı enstitüsü bulunan bir üniversitede çeşitli konularda gerçekleşen öğrenci olayları ile ilgili dosyaların değerlendirme işlemi sonucunda imhasına karar verildiğini varsayalım. Bu dosyaları içeren evrak kütlesi üzerinde küme örnekleme yöntemi ile örnek almak istenildiğinde ilk olarak örnekleme işleminin hangi birimlere ait sınıflar üzerinde yapılacağına karar verilmelidir. Rastgele bir yöntemle üniversitenin birimleri belirlendik-

ten (M) sonra, bu birimlerden rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenenlerin (N) öğrenci olayları ile ilgili dosyaların tamamı işleme alınır ve rastgele seçilenler (m) örnek olarak saklanır.

Şekil 5: Arşivcilik alanında küme örnekleme yönteminin uygulanmasının şematize edilmiş biçimi.

M=6	Edebiyat Fakültesi	Fen Fakültesi	Hukuk Fakültesi	Sosyal Bilimler Melek Y.O.	Sosyal Bilimler Meslek Y.O.	Adalet Meslek Y.O.
N	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (b, c, d olayları ile alakalı dosyalar) N₁	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (a, b, d, e olayları ile alakalı dosyalar) N₂	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (a, b, c, d olayları ile alakalı dosyalar) N₃	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (a, b, c, d olayları ile alakalı dosyalar) N₄	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (a, b, c, d, e, f olayları ile alakalı dosyalar) N₅	Öğrenci olayları ile ilgili dosyalar (a, c, d olayları ile alakalı dosyalar) N₆
		↓	↓		↓	↓
m=4		N₂	N₃		N₅	N₆

Küme örneklemedeki işlem basamakları ile rastgele örnekleme işlem basamakları ana hatları ile birbirine benzemektedir ancak bir yönü ile birbirlerinden ayrılmaktadır. O da küme örneklemede gruplar rastgele seçilirken, rastgele örnekleme de elemanlar rastgele seçilir.

1.5. Birleşik Metot Kullanımı

Örnekleme yapılırken seri üzerinde gerekirse farklı örnekleme yöntemleri bir arada kullanılabilir. Arşivcilikte bu alternatif örnekleme tekniğinin kullanılabileninden ilk olarak Feliks Hull bahsetmiştir. Hull (1981, s. 42), raporunda bu yöntemi bileşik metot (combined methods) olarak adlandırmış ve örnekleme yöntemlerinin dışında, alternatif örnekleme seçenekleri içerisinde değerlendirmiştir. Michael Cook (1986, s. 74-75), bu yöntemi karışık sistem (mixed systems) olarak arşivsel örnekleme yöntemleri içerisinde açıklamıştır. The National Archives (2005, s. 4-11) tarafından hazırlanan çalışmada ise bu yöntem çok aşamalı örnekleme (multi-stage sampling) ismi verilmiş ve olasılıklı örnekleme yöntemleri içerisinde işlenmiştir.

Hangi durumlarda hangi örnekleme yöntemlerinin birlikte kullanılacağına dair uzmanların farklı görüşleri vardır. İlk görüşe göre; niteliksel örnekleme yapıldığı zaman bazı sorunlarla karşılaşılabilir, bu durumda bileşik metot kullanıldığında örnekleme hem öznel olur hem de istatistiksel amaçlar için kullanılamaz. Böyle durumda istatistiksel örnekleme ile amaçlı ya da niteliksel örnekleme paralel olarak kullanılabilir, ayrıca sistematik örnekleme ile rastgele örnekleme de birlikte kullanılabilir. Eğer iki yöntem bir arada kullanılacaksa aşağıdakilere dikkat edilmesi gerekir:

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

1. İstatistiksel olarak bozulamaz/ihlal edilemez olması için bütün durumlarda ilk olarak sadece rastgele örnekleme yapılmalıdır.
2. Serinin belirli bir yüzdesinin örneklenmesine karar verilmişse, bütünün büyük bir kısmı tutulacağı için örneklemenin ilk aşamasında göz önünde bulundurulmuş -ekonomik- faktörler ikinci kısım için de dikkate alınmalıdır.
3. İkinci örnekleme kaçınılmaz biçimde çarpıklığa neden olduğunda birinciyeye dönülmelidir (Hull, 1981, s. 42).

Diğer bir görüşe göre ise örnekleme yöntemlerinden herhangi bir tanesi tek başına tatmin edici bir netice oluşturmadığı durumlarda, sistemin işleyişine mani olmamak şartıyla belli bir sıraya göre örnekleme yöntemlerinin karışımı mümkündür. Böyle durumlarda rastgele ve amaçlı örnekleme birleştirilebilir. Fakat öncelikle rastgele örnekleme uygulanmalı ve netice olarak ortaya çıkan boş yerler ikinci örneklemede çapraz referansla desteklenmelidir (Cook, 1986, s. 75).

Başka bir görüşe göre ise bileşik metot kullanımı karmaşık bir iç yapıya sahip olan kümeler ve katmanlardan oluşan dosya serileri için uygundur. Örnekleri oluşturmak için arşivsel örnekleme yöntemlerinin kombinasyonu olarak kullanılabilir. En uygun örnekleme yöntemlerini ise belgelerin yapısı belirler (The National Archives, 2005, s. 11).

2. Olasılıklı Olmayan Örnekleme Yöntemleri

Örnekleme seçiminde temel amaç, evrenin özelliklerini kestirebilmek için en doğru elemanları seçmektir (Balcı, 2007, s. 84; Bal, 2009, s. 104). Örnekleme işleminin temel kural olan yansızlık ilkesi, evrendeki her elemanın örnekleme girebilme olasılığının belirli olması ve bu elemanların birbirinden bağımsız ve eşit seçilme şansına sahip olması anlamına gelir (Balcı, 2007, s. 84; Özen ve Gül, 2007, s. 412). Bu da istatistiksel olarak evren hakkında genelleme yapılırken -bir bütün olarak evren hakkında bir sonuca varmak ya da tahminde bulunmak (Sümer, Demirutku ve Özkan, 2005, s. 42)- hata marjının ölçülebilmesine ve -örnekleme yapan- araştırmacıya örneklemeden anlam çıkartıcı istatistiksel bilgiyi elde etmesine imkân verir (Balcı, 2007, s. 84). Bu nedenlerden dolayı da yaygın olarak kullanılan istatistiklerde, örneklem elemanlarının seçiminde olasılıklı yöntemin kullanıldığı varsayılır (Balcı, 2007, s. 84; Özen ve Gül, 2007, s. 412). Ancak -örnekleme yapan- araştırmacının temel amacı bir bütün olarak evren hakkında bir sonuca varmak ya da tahminde bulunmak değil küçük bir grubun bir konuda ne düşündüğünü veya ne yaptığını belirlemek, sonucu evrene genellemeden çok, bir durumu göstermek ise olasılığa dayalı olmayan örnekleme kullanılır (Sümer, Demirutku ve Özkan, 2005, s. 42). Evrende bulunan elemanların belli bir olasılık ve eşit şansla seçilme imkânının bulunmadığı ya da buna gerek duyulmadığı durumlarda (Balcı, 2007, s. 88; Bal, 2009, s. 104), temsil yeteneğinin bir dereceye kadar sağlanmasıyla bu tür örnekleme başvurulabilir. Bazı araştırmalarda olasılığa

dayalı olan örneklemlerin kullanımı gerekli olmayabilir. Böyle durumlarda da olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemleri kullanılabilir. Ayrıca, evrendeki elemanların, örnekleme yer alma olasılığının bilinmediği durumlarda, -yani evrenin sınırlarının bilinmediği durumlarda- ve evrene genelleme yapmanın önemli olmadığı araştırmalarda bu örnekleme yöntemleri tercih edilir (Özen ve Gül, 2007, s. 412). Ayrıca bu yöntemler belirli özelliklerin korunması hedeflendiği zaman veya rastgele örneğin mümkün olmadığı veya uygulanabilir olmadığı zaman kullanılır (The National Archives, 2005, s. 6). Kısaca örnekleme çıkacak olan her bir elemana eşit seçilme imkânı tanıma yerine, elemanların belirli özellikleri dikkate alınarak örnekleme alınması ya da alınmaması temel ilkesine dayanan olasılıklı örnekleme yönteminin tam tersi bir yöntemdir (Aziz, 2003, s. 53). Sıklıkla örnekleme olarak adlandırılan olasılık dışı örneklemler aslında örnekleme değil, seçimdir (Cook, 1991, s. 27).

Arşivcilikte uygulanan örnekleme yöntemlerinin ikinci grubunu olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri oluşturur. Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri ise şunlardan oluşur: Tekbirimli (monografik) örnekleme yöntemi, kolay örnekleme yöntemi, kota örnekleme yöntemi, amaçlı (kastî) örnekleme yöntemi, kartopu örnekleme yöntemi, boyutsal örnekleme yöntemi, gelişigüzel örnekleme yöntemi (Sencer ve Sencer, 1978, s. 481-487; Gökçe, 1995, s. 94-97; Bal, 2001, s. 118; Ural ve Kılıç, 2011, s. 43-44) oluşturur. Ancak burada arşivcilikte uygulandığı tespit ettiğimiz uygun örnekleme/uygun durum örnekleme, amaçlı örnekleme, kota örnekleme yöntemleri ve arşivcilikte kullanılan örnek seçme yöntemleri değerlendirilecektir.

2.1. Uygun Durum Örnekleme

İstatistik literatüründe uygun örnekleme ve kolay örnekleme şeklinde ifade edilen uygun durum örnekleme, amaçlı seçilmiş bir örnekleme yöntemi değildir. Bu yöntemde amaç, isteyen herkesin örnekleme dâhil edilmesidir. Bu özelliği nedeniyle kamuoyu yoklamalarında sıklıkla kullanılır. Televizyonların düzenlediği telefon anketlerinde, internet ortamında gerçekleştirilen anketlerde, bazen otobüs duraklarında bekleyenlerden (Ural ve Kılıç, 2011, s. 44) veya sokakta durup gelip geçenlerden bilgi almak, ulaşılan kişiye anket uygulanması (Serper, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 13) veya tarımsal konularla alakalı olarak köy kahvesinde o an bulunanlarla çalışılması (Sivaslıgil, 2003, s. 197) bu tekniğin uygulandığı konular arasındadır. Telefonu ve internete bağlı bilgisayarlı olanlar içerisinde isteyenlerin anketlere katılması bazen de bir elemanın birden fazla defa ankette yer alması ihtimali, alınan bilgilerin güvenilirliği ile ilgili şüphelerin oluşmasına ve evrenin temsili açısından tereddütlerin oluşmasına neden olur. Zaman ve ekonomik açıdan büyük tasarruf edilmesini bu yöntem sağlayan (Ural ve Kılıç, 2011, s. 44) ile elde edilen örneklem evreni nadiren iyi temsil edebilir (Sivaslıgil, 2003, s. 197). Bu sakıncalarından dolayı bu örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmaların sonuçları güvenilir, kullanılabilir ve genellenebilir olması açısından tereddütlere neden olmaktadır. Bu nedenle araştırmacıların mümkün olduğunca uygun durum örnekleme

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

den kaçınması gerekir. Uygun durum örnekleme tekniği, çoğu zaman araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini uygulama imkânının bulunmadığı durumlarda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 141). İstatistiksel olarak geçerli bir yöntem değildir (The National Archives, 2005, s. 6).

Daha çok ticari veya haber toplama amaçlı olarak kullanılan (The National Archives, 2005, s. 6) bu yöntem bazı arşivciler ve kurumlar tarafından örnekleme değil, seçim olarak gösterilmektedir (Cook, 1991, s. 34; The National Archives, 2005, s. 4-5). Arşivcilik sahasında, sağlık ve sosyal yardım talebi gibi homojen karaktere sahip dosya serilerinde kullanılır. Bu yöntemde örnek seçilirken raftaki ilk 20 dosya veya orta raftaki dosyaların elle seçilmesi biçiminde uygulaması yapılmaktadır (The National Archives, 2005, s. 6). Uygun durum örnekleme yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
2. Evrak kütlesi homojen yapıda olmasına dikkat edilir.
3. Seri ve dosyaların durumu tespit edilir ve sayısı belirlenir.
4. Gerekli durumlarda dosyalar konusal olarak homojen gruplara ayrılabilir.
5. Örnek hacmi belirlenir.
6. Seri içerisinden belirlenen oranda dosya raftan alınır.

Örneğin bir derneğin depolarında yeterli büyüklüğe ulaşmış homojen belge serilerinden, saklama sürelerini tamamlayan ayıklanmasına veya imhalarına karar verilenlerin üzerinde bu yöntem uygulanabilir. Sosyal yardım dosyaları, maddi yardım dosyaları, sağlık yardım dosyaları, vb. ayrı ayrı dosyalanmış durumda ise örnekleme her biri üzerinde ayrı ayrı da uygulanabilir. Evrak kütlesinden raftaki durumlarına göre uygun bulunan miktarda dosya/lar raftaki ilk 10 dosyanın veya ortadaki 20 dosyanın seçilmesi biçiminde veyahut mevcut raflardan herhangi bir raftakinin tamamının seçilerek örnek alınması şeklinde uygulanabilir. Örneğin hacmi arşivcinin arşivsel mantığı doğrultusunda ve alanda uzman olan birisinin ortak kararı ile belirlenir. Belgelerin homojenliği bu kararda önemli bir etkidir.

2.2. Amaçlı Örnekleme

Amaçlı örneklemede, evrenin tümü değil, soruna en uygun kesimi uygulama için esas alınır. Bu nedenle amaçlı örnekleme yargısal örnekleme de denir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 486-487; Bal, 2001, s. 128). Amaçlı örneklemede evren birbirine benzer tabakalara ayrılır, araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanarak sorununu en iyi temsil edebilecek olan ve araştırmanın amacına en uygun olan elemanlar örnekleme dâhil edilir (Balcı, 2007, s. 90; Serper, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 13).

Amaçlı örneklemede araştırmacı, önceden edinmiş olduğu bilgilerini kullanarak örneklem seçer. Daha açık bir ifade ile araştırmanın amacına hizmet edecek kişi, birim ya da elemanlar seçilir (Özen ve Gül, 2007, s. 414). Seçimde temel ölçüt, kolaylığın yanı sıra amaca uygunluktur (Aziz, 2003, s. 55).

Amaçlı örnekleme araştırmacıların belirlenmiş, sınırları tanımlanmış bir örneklem ile çalışmak istediğinde kullanılır (Serper, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 13). Örneğin endüstride meslek hastalıklarıyla ilgili bir araştırmanın yapılacağını varsayalım. Araştırmacının meslek hastalıklarını tüm işçileri kapsayan evrende değil, hastalıkları daha net ortaya çıktığı özellikle belli bir hizmet süresini aşmış orta yaş ya da yaşlı işçiler arasında daha açık bir biçimde gözlenebileceği düşünülerek, araştırmanın denek grubunun bu işçiler arasından seçilmesi amaçlı bir örneklemedir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 484-485; Bal, 2001, s. 128). Bu yöntem ile tarafsız bir değerlendirme yapmak çok zordur. Örnekleme yapacak araştırmacının kendi görüşleri doğrultusunda evreni temsil edecek birimleri yine kendisi seçeceğinden oluşturulan örnek rastlantı ilkesinin gerektirdiği ilkelere uygun örnek olmaz. Bu uygulama nedeni ile de elemanla örneğe girme ihtimali hesaplanmadığı için güven sınırlarını saptamak mümkün değildir. Bu yüzden amaçlı örnekleme ile ulaşılan sonuçların doğruluk derecesi ancak deneyimli araştırmacılar tarafından kestirilebilir (Sivaslıgil, 2003, s. 196). En çok belirsizliğe yol açan yöntem olması nedeni ile en taraflı/öznel örnekleme olarak anılmaktadır (Hull, 1981, s. 11).

Arşivcilik alanında amaçlı örnekleme, karakterinden ve belirli bir yargı ile yapılmasından dolayı homojen seriler için uygun olmayan, heterojen (Hull, 1981, s. 61, 50) ve büyük serilerle uğraşan arşivcilerin kullandığı bir yöntemdir (Cook, 1986, s. 75). Bu örnekleme yönteminde temel prensip, seçilmiş bir konu (Hull, 1981, s. 11; Cook, 1986, s. 75; Cook, 1991, s. 34) -bütün belgelerin isyan ile veya belli şahıslar (örneğin Who is who'daki kişiler) ile alakalı- çerçevesinde, evrak kütlesi içerisinde kayıtların örneklenmesidir (Cook, 1986, s. 75).

Amaçlı örnekleme, türü temsilen ele alınan evrak kütlesinin karakteristik yapısını sınırlayan ve bütünü karakteristlik özelliklerini yansıtan bir seçimi öncelemesi yanı sıra uygun durum örneklemesine benzemektedir. Ancak örneğin amaca hizmet edecek olan dosya veya belgelerin belirlenip seçilmesinden dolayı uygun durum örnekleme yönteminden daha bilimseldir (Cook, 1991, s. 34). Uygun örnekleme homojen, amaçlı örnekleme heterojen belge serileri üzerine uygulanır. Uygun örneklemede belirlenen konuya ait dosyaların uzmanın kararı ile raftaki ilk 10 dosya veya rafın orta kısmındaki dosyaların seçilmesi biçiminde gerçekleştirilirken, amaçlı örneklemede ise benzer tabakaların ayrılmasından sonra amaca hizmet edecek olanların seçilmesi noktasında da farklılık gösterirler. Bir seri veya sınıfın belgelerinin en önemli verilerini seçme ve alıkoymayı hedefleyen amaçlı örnekleme tekniğinde değerlendirmeyi yapan kişi için, eğer sınıf veya seri bütün olarak hiçbir önem taşıyorsa, seçim kriterleri önceden belirlenerek yapılması açısından örnek ya da numune alma yöntemine benzemesine (Hull, 1981, s. 11; İcimsoy, 1999, s. 32) rağmen bu yöntemden daha sistematiktir. Örnek ya da numune alma tekniği tamamen imha edilecek olan serilerde, idarî veya malî araştırma değeri olmayan veya

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

efemera³ belgelerden seriyi temsil edecek tek bir belge örnek olarak alınırken (Hull, 1981, s. 50, 11) amaçlı örneklemede belirlenen konu ile ilgi tüm belgeler veya en önemlileri örnek olarak alınmaktadır.

Bir yöntem olarak amaçlı örnekleme, arşivciler açısından yüzeysel olarak son derece cazip bir usuldür. Birçok arşivci tarafından kullanılmakla birlikte kaçınılmaz bir şekilde önyargı oluşturduğu ve istatistiksel maksatlar açısından uygun olmadığı şeklinde tenkitlerle de karşı karşıyadır. Uzmanlara göre bir sınıf veya seri bireysel konular, alanlar veya şahsiyetler açısından özel değer içerir. Yine uzmanlara göre amaçlı örnekleme, bu istisnai şeyleri ortadan kaldırabilir ve serinin hususî önemini kaybolmasına neden olabilir. Ayrıca örneğin, serinin bütününe yansıtmayacağını da belirterek bu tekniğe tereddütle bakılması gerektiği vurgulanmaktadır (Hull, 1981, s. 49-50). Bütünün tamamını almaktansa belirlenmiş küçük bir kısmını alarak çeşitli konulardan bilgi alınması sağladığından, tüm bu olumsuzluklarına rağmen arşivciler bazen amaçlı örnekleme kullanmaktadırlar. Zira belirli bir materyal başka bir yöntemde yok edilecekken bu yöntemde araştırmaya değer görülmektedir. Bu yöntemde seçilen örnek öznel bir değere sahip olsa da belirlenen konuya dair serideki tüm belge veya dosyaların alıkonulması biçiminde uygulandığından araştırılan sınıfın çok taraflı bir resmini çizmesi açısından önemli bir uygulamadır. Ancak yöntemin belirli koşulların haricinde istatistiksel bir değeri yoktur (Hull, 1981, s. 11; İcimsoy, 1999, s. 32). Amaçlı örnekleme, örnekleme işlemleri için sadece destekleyici bir işlem olarak kullanılabilir ama birinci yöntem yani uygulanan temel yöntem olarak kullanılmamalıdır. Yöneltilen tüm tenkitlere rağmen, sistematik veya rastgele örneklemenin elverişliliğine yönelik kuşku devam ettiği sürece amaçlı örnekleme tekniğinin kullanılmasına ilişkin eğilim devam edecektir (Hull, 1981, s. 50, 61). Çünkü bu yöntem, uygulandığı kurum veya yapıya fayda sağlar ve araştırma potansiyelini de yükseltir (Hull, 1981, s. 11).

Amaçlı örnekleme yöntemi iki kriter üzerine uygulanmaktadır. Bunlardan ilki uygulamanın arşivciliğe uygun olup olmadığı ve arşivsel amaçlara hizmet edip etmeyeceğidir. Buna göre kriterin uygulanacağı evrak kütlesinin tarihsel, sosyolojik vb. gibi belli konu merkezli olarak seçilmesinin önemi yoktur. Kriterlerin ikincisi ise örneklemenin önceden tasarlanmış kesin bir kurala

³ Efemera, “özel bir zamanda ve sınırlı amaçlar veya etkinlikler (kısa süreli etkinlikler) için üretilen, gerçek değeri zamanla anlaşılan yazılı, basılı, resimli ve elektronik materyallere verilen genel bir isimdir” (Daha geniş bilgi için bkz. Keskin ve Somer, 2012, s. 35-36). Arşivsel efemera ise, “çok sayıda baskısı yapılan ve dağıtılan ancak kitap, broşür ve dergi gibi malzemenin dışında kalan, özel bir zamanda ve özgün bir amaç için üretilen, acil bir kurumsal eylemi gerektirmeyen, dosya bağı kopartıldığı ya da olmadığı için parça halinde derlenen ve sonradan oluşturulmuş bir koleksiyon içine yerleştirilebilen, standart arşiv sınıflandırma ilkeleri uygulan(a)mayan yararlılığı değişken olan, birincil ve ikincil kaynak niteliği taşıyan, gerçek değeri zamanla anlaşılan yazılı, basılı, resimli ve elektronik materyaldir” (Daha geniş bilgi için bkz. Somer ve Keskin, 2012, s. 446).

göre yapılmasıdır. Burada amaç bir seri veya sınıftaki en önemli verileri taşıyan dosyaları elde tutmaktır. Bu tür dosyalar, bir konu ile alakalı spesifik bilgi içerdiğinden dolayı arşivciler tarafından evren içerisinde örneklenir. Bu aşamada kriter idari, sosyolojik, hukukî veya malî konularla ilgili olabilir (Hull, 1981, s. 11).

Amaçlı örneklemenin uygulanabilmesi için kriterlerin çok net biçimde ortaya konulması bir zorunluluktur. Bu yöntemde seçim kriterleri ya çok spesifik olmalı ya da kolayca uygulanabilmesi için anlaşılır olmalıdır. Ayrıca kullanıcının, neyin ve niçin yapıldığını ve nicel analiz için kullanılacak örneğin diğer unsurlarının nereden bulunabileceğini anlayabilmesi için bir rehber, anahtar vb. hazırlanmalıdır. Bunların yanında amaçlı örneklemenin sonuçları itibari ile araştırma amaçlarına uygun şekilde hizmet edebilmesi için bazen bütün serinin elde tutulması yani saklanması da gerekebilir (Hull, 1981, s. 50, 61; İcimsöy, 1999, s. 32).

Amaçlı örnekleme yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
2. Evrak kütesinin heterojen yapıda olması dikkate alınır ((Hull, 1981, s. 11).
3. Evrak kütlesi oluşturan dosyaların birebir aynı özellikte olmamasına dikkat edilir.
4. Amaçlanan konu dosyaları evren içerisindeki durumu tespit edilir ve sayısı tahmin edilir.
5. Evrak kütlesi birbirine benzer tabakalara ayrılır.
6. Seri içerisinde belirlenen konuya ait tüm dosyalar seçilir.

Çok çeşitli konuları içerisinde barındıran dava dosyalarının ileride araştırmalarda kullanılmak üzere örneklenmesi oldukça yaygın olan bir uygulamadır. Dava dosya serilerinin uygun olduğu durumlarda amaçlı örnekleme yöntemi ile örneklenmesi mümkündür. Örneğin aile mahkemesine ait dava dosyaları amaçlı örnekleme yöntemi ile örneklenebilir. Aile mahkemeleri babalık davası, boşanma, evlat edinme, evlenme izni, evlenmenin iptali, nafaka, tazminat, velayet, vesayet, uluslararası çocuk kaçırma gibi aileyi ilgilendiren pek çok konuda dava dosyalarını içerir heterojen yapıdadır. Örnek konumuzu kadına karşı şiddet olarak belirlediğimizi varsayalım. Aile mahkemeleri dosya serisi içerisinde bir alt seri olan aile içi şiddet “eşe, çocuklara veya aynı çatı altında yaşayanlardan birisine” şiddet dava dosyalarını da içerdiğinden serinin mahiyeti incelenir ve tabakalar belirlenir. Seri kapsamında kadına karşı şiddet konusuna ait dava dosyalarının sayısı belirlenir. Son olarak belirlenmiş amaç doğrultusunda kadına karşı şiddet dosyalarının tamamı örnek olarak alınır. Eğer konu kadına karşı aile içi psikolojik şiddet olarak belirlenmiş olsaydı bu durumda kadına karşı şiddet dava dosyaları konusal olarak tabakalara ayrılıp bunlar içerisinde psikolojik şiddete ait dava dosyalarının örnek olarak seçilmesi gerekirdi.

2.3. Kota Örneklemesi

Evrenin önceden belirlenen kontenjanlara ve belirlenen özelliklere göre cinsiyet -erkek, kadın-, yaş -20-30,35-40-, aile -bekâr, evli, dul, boşanmış, ayrı yaşayan, tek çocuklu, çok çocuklu vb.-, meslek -çiftçi, işçi, memur, emekli, işveren, mesleği olmayan vb.-, ikamet yeri -köyde oturan, kasabada oturan, şehirde oturan, gecekonduda oturan vb.- bölgeler -coğrafi bölgeler, ekonomik bölgeler vb. (Sencer ve Sencer, 1978, s. 482; Aslantürk, 1995, s. 92) öğrenim düzeyi -ilkokul, lise, üniversite vb.-, gelir, gider, yaşama standardı (Sencer ve Sencer, 1978, s. 482; Sivashgil, 2003, s. 197), etnik köken, yaşama biçimi gibi (Sencer ve Sencer, 1978, s. 482; Gökçe, 1995, s. 96) değişkenlere göre gruplara ayrılarak, örneğe girecek elemanların seçiminin bütünüyle uygulayıcıya bırakıldığı örneklem yöntemi (Gökçe, 1995, s. 96). Bu yöntemde önemli olan husus uygulayıcının örnekleri seçerken tarafsızlığını korumasıdır (Aziz, 2003, s. 54).

Kota örneklemede, tabakalar homojendir. Her tabakayı temsil edecek örnek sayısı belirlidir (Serper, Aytaç ve Bayram, 2013, s. 13). Evreni oluşturan her bir grubun elemanların sayısı ile örneklemin eleman sayısı orantılıdır. Gruplar evrende hangi oranda bulunuyorsa örnekleme de aynı oranda bulunmak zorundadır. Örneğin bir evrende erkeklerin oranı %25, memurların oranı %10, işçilerin %45, hizmetlilerin %5 ise örnekleme de her bir grup aynı oranlarla temsil edilmelidir. Bu özelliğinden dolayı kota örneklemesinde evren iyi tanınmalıdır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 483; Aslantürk, 1995, s. 92-93). Eğer örnekleme girecek elemanların seçimi yansız ve titizlikle yapılırsa, örneklem temsil gücüne sahip olabilir (Özen ve Gül, 2007, s. 414).

Arşivcilikte kota örnekleme homojen gruplar halinde organize edilen grup, sınıf ve seriler için uygundur. Bu örnekleme yöntemi grup, sınıf ve serilerin karakterinin ve içlerindeki dosya veya belgelerin oranlarının bilindiği durumlarda kullanılır. Belirli özelliğe sahip grup veya tabakalardan alınan örneklerle oluşturulan örneklem içindeki oransal temsiliyet ile evren içindeki temsiliyet oranı aynı olmalıdır (The National Archives, 2005, s. 12).

Kota örnekleme uygulanacağı zaman öncelikle özel olarak ilgilenilen grup, sınıf ve seriler tespit edilmeli, sonra her bir gruptan alınacak dosyalar önceden belirlenmeli, son olarak ilgilenilen her bir gruptan basit rastgele örnek alınmalıdır (The National Archives, 2005, s. 12).

Kota örnekleme yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Öncelikle özel olarak ilgilenilen seri, grup ve sınıflar tespit edilir.
2. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
3. Evrak kütlesinin yapısı derinlemesine tanınır.
4. Evrak kütlesi içinde yer alan seri, sınıf ve grupların karakteri belirlenir.
5. Seri, sınıf ve grupların homojen yapıda olması dikkate alınır.
6. Her bir seri, sınıf ve gruptan alınacak dosyalar önceden belirlenir.

7. Seri, sınıf ve grupları içinde yer alan dosya veya belgelerin evren içeri-
sindeki oranları hesaplanır.
8. İlgilenilen her bir gruptan basit rastgele örnekleme yöntemi ile örnek
alınır.

Örneğin geniş bir coğrafi alana yayılmış olan bir fabrikanın saklama sü-
relerini tamamlamış bulunan personel dosyalarının kota örnekleme yöntemi
ile örnekleneceğini düşünelim. İlk olarak örnekleme yapacak olan arşivci,
ülkedeki hukukî yapılanma çerçevesinde bu dosyaların durumunu, kurumun
ihtiyaçlarını ve seriden faydalanmak isteyecek olanların taleplerini de düşün-
erek örnekleme her tabakanın özelliklerini tespit ettikten sonra gerçekleştire-
bilir. Kurum çok geniş bir coğrafi alana yayılmışsa ilk olarak bölgesel bir ay-
rışmaya gidilebilir. Her bölgede bulunan dosyaların toplam dosya içerisinde
hangi oranlarda bulunduğu tespit edilir. Böylece her bölgeden toplam dosya
sayısı içinde temsil ettiği oranda dosya rastgele seçilir. Örneğin A bölgesindeki
dosya sayısı toplam dosyanın %20'sini oluşturuyorsa örnekleme içinde A bölge-
si %20 oranında temsil hakkına sahip olacaktır. Toplam dosya sayısının 1.000
olduğu durumda A bölgesi 200 dosya ile temsil edilir. Personel dosya serisi
ihtiyaç halinde veya istenildiğinde çalışanların eğitim seviyesine göre -ilkokul,
ortaokul, lise, üniversite-, cinsiyete göre -erkek, kadın- olarak veya daha farklı
grup veya tabakalara ayrılarak da temsil edilebilirler. Toplam dosya sayısı
içinde üniversite mezunu evli kadın çalışanın oranı %10 olduğunu düşünelim.
A bölgesinden örneklenecek olan dosya sayısı 200 olduğuna göre bunların
içinde üniversite mezunu evli kadın çalışana ait dosya bu rakamın %10'u olan
20 olacaktır.

Yeni Zelanda'da galeri, kütüphane, arşiv ve müze kurumları arasından
seçilen 16 kuruma ait dijital görsel malzemenin örneklenmesinde kota örnekle-
me yöntemi kullanılmıştır. Koleksiyonların örneklemede yeterince temsil edi-
lebilmeleri için her bir unsur tek tek gözden geçirilmiştir. Böylece koleksiyo-
nun tamamını yansıtan her örnekteki üstveri elemanlarının miktarı ortaya
konulmuştur. Koleksiyonun tamamını yansıtan, araştırmacılar için yeterli
üstveri elemanlarının sağlayan malzeme koruma altına alınmıştır (Lim ve Liew,
2011, s. 489).

2.4. Örnek Seçme

2.4.1. Örnek / Numune Alınması

Örnek ya da numune alınması “temsil eden” veya “temsilci” örnekleme
(Cook, 1977, s. 88; Hull, 1981, s. 11; İcimsoy, 1999, s. 31) ve “tipik örnekleri
tutma” yöntemi olarak da anılır (Cook, 1986, s. 74). Bu seçim yönteminin ol-
dukça sınırlı kullanımı olduğundan mukayeseli ve istatistiksel çalışmalarda
kullanılmamaktadır. Bu örnekleme yönteminin kullanılmasında amaç istatis-
tiksel ya da karşılaştırılabilir bir çalışma yapmak değil, ofis çalışmaları esna-
sında takip edilen, dönemi yansıtan, uygulanan herhangi bir işlemin kanıtı
olabilecek bazı örnekleri saklamaktır (Hull, 1981, s. 11).

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

Örnek ya da numune alınması bütün olarak imha edilmesi söz konusu olan seriler üzerinde kullanılabilir. İdari maksattan dolayı muhafaza edilmeyecek olan ve bilinen bir araştırma değeri olmayan -örneğin kitapların posta ücreti ve küçük malî kayıtlar- seriler üzerinde yapılması daha uygundur. Bununla birlikte önceki idarenin resmini tamamlayabilen veya gelecekte yapılacak işler için bir numune teşkil edebilecek olan belgelerin seri içerisinden örneklenmesi biçiminde de uygulanmaktadır. Belge saklama planındaki değişim anlarını göstermek için örnekler seçilirken de bu yöntem kullanılabilir. Belli bir tarihte idarî uygulamayı göstermek için efemeral serilerden belirli bir zamandaki idarî uygulamaya örnek olması için bir veya daha çok numunenin seçilmesi de bu yöntemle gerçekleştirilmektedir. Ayrıca idarî amaçla üretilmeyen, malî veya araştırma değeri olmayan kayıtları seçmede iyi uygulanabilir olduğu savunulmaktadır. Bu örnekleme yöntemi, kullanılmayacak hatta bütün olarak yok edilebilecek, herhangi bir kayıt serisinin veya formların daha önce yapılmış örneklerinin alıkonulmuş olanlarının üzerine uygulanmasında daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Yani örnek olarak alınan belgeler içinden örnek seçmede de kullanılmaktadır. Bu yöntem ile seçilen örnek, daha önceden ne olduğunu bildirmenin dışında herhangi bir araştırma potansiyeline sahip olmadıkları gibi belirli organizasyonların belli bir tarihte gerçekleştirdiği bazı idarî uygulamaların mümkün olan tek örnekleridir (Hull, 1981, s. 11, 60).

Bazı yararları olan bu geleneksel yöntem yok edilen bir sınıfın genel doğasına ve varlığına işaret eder. Bu nedenle neyin ve niçin korunduğunun gösterilmesi gerekir (Cook, 1986, s. 74). Ayrıca örnek ya da numune alınırken örneğin provenansı ile sınıf veya serinin kalanının niçin yok edildiği de açıklanmalıdır (Hull, 1981, s. 60).

Örnek ya da numune alınması yöntemi ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
2. Evrak kütlesinin yapısı derinlemesine tanınır, dosya ve belgelerin bilgisel değeri belirlenir.
3. Dosya veya belgeler içerisinden tümünü temsil eden örnek/numune alınır.
4. Örnek veya numune provenansına uygun olarak saklanır.
5. Örneğin alınmasından sonra sınıf veya serinin kalanı imha edilirken bu imhanın neden gerçekleştirildiği de açıklanır.

Herhangi bir kurumda düzenlenen seminer veya toplantıya ait çekilmiş olan fotoğrafların örnek alındıktan sonra imha edilmesine veya ayıklanmasına karar verildiğini varsayalım. Bunun için ilk olarak fotoğraf dosyasında bulunan tüm fotoğraflar değerlendirmeye alınır. Çift nüshalar ayrılır. Gerçekleştirilen faaliyetin tamamını yansıtan bir fotoğraf -seminer veya toplantının konusunu, yapıldığı tarihi yeri gösteren bir broşür önünde tüm katılımcıları gösteren bir kare- bulunduğu zaman bu fotoğraf örnek ya da numune olarak seçilir

ve saklanır. Gerekli görüldüğü durumlarda birkaç fotoğraf da numune olarak alıkonulabilir. Alınan bu numune daha sonra bu seminer veya toplantı ile ilgili olan dosya veya seriler ile birleştirilir veya kurumun böyle faaliyetleri ile ilgili bulunan diğer belge veya dosyaları içinde bulunan kaynağına bağlanır. Seri veya dosyadan geriye kalanların neden imha edildiği de açıklanır.

2.4.2. Seriyi Bir Bütün Olarak Değerlendirme: Örneksele Seçim

Örneksele seçim yöntemi, bir seriden benzer dosya gruplarının bütünü niteliksele yansımasını veya bütünü bazı önceden belirlenmiş özelliklerini elde etmek için örnek seçimi yapılmasıdır (Cook, 1991, s. 39). Belli bir dosya veya grubun bütün seriyi temsil edebileceğinin düşünüldüğü serilerde grup içinde ve gruplar arasında homojenlik varsa bu yöntem kullanılır. Örneğin Kanada'da bir çalışmada seri içerisinde soyadı "F" ile başlayanların seçilmesi gibi (The National Archives, 2005, s. 6).

Bu seçme tekniğinde serideki herhangi bir bireysel dosyaya değil, tüm seriye odaklanılır. Buradan alınan bilgi, -insanî boyut, yerel renkler veya tırnak içi ("...") gösterilen bilgi- araştırmacılara veri tabanlarında veya özet raporlarda ulaştırılabilir. Bu örneklemede kolay bir şekilde tanımlanabilen ve gerçekçi kriterler kullanılır. Objektif ve fiziksele temellidir. Bir seri içinde belirlenen bir konuya dair tüm belge veya dosyaların seçilmesi -tüm Çin göçmen vaka dosyalarının seçilmesi veya belli bir tarihten önceki veya sonraki Çin göçmen vaka dosyalarının seçilmesi, belli tip mahkeme dosyalarının -hırsızlık, cinayet vb.- seçilmesi, serideki personel dosyalarının seçilmesi vb.- , serilerden dosyaların belirli fiziksele özellikleri dikkate alınarak örnekleme dahil edilmesi biçiminde uygulanır. Burada hiçbir örnek rastgele seçilmez, eğer her 10. veya 40. dosya veya kutunun seri içinden ayrılması gibi işlem yapılırsa bu seçim değil örnekleme olur (Cook, 1991, s. 40).

Bu yöntemde serideki belli özellikleri yansıtan dosya ve belgelerin seçilmesi nedeni ile amaçlı örneklemeye benzeyebilir. Ancak amaçlı örnekleme heterojen yapıda olan serilerde uygulanır. Seri tabakalara ayrılır ve amaca hizmet edeceği düşünülen belge ve dosyaların tamamı örneklenir. Örneksele seçim homojen serilerde uygulanır ve bu yöntemin amacı serinin tamamını en iyi temsil edecek olan dosya ve belgeleri seçmektir.

Bu yöntem ile gerçekleştirilen bir seçme işlemi coğrafi bir alana veya alanlara yayılmış olan bir kurumun sosyal imajını yüksek nitelikte verebilen bir bölge, şehir veya ofislerinden birinin tüm kurumu temsilen seçilmesi şeklinde gerçekleştirilir. Bu işlem bölgesel ofislerden birinin kurumun tamamını resmettiği durumlarda uygulanmaktadır. Yani tüm kuruma ait belgeyi temsil edebilecek olan bölgesel ofislerden birisine ait dosya ve seriler içerisinden belirlenen özellikleri barındıran dosya ve seriler seçilir. Belirlenen bölge ofisinde bulunan tüm kadın suçlulara veya belli bir ülkeden gelenlere ait dosyaların seçilmesi buna örnektir. Bu seçme tekniğinin temeli alt kümelerin oluşturulması ve bunlar içerisinde karar verilen fiziksele veya konusal dosya veya serile-

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

rin seçilmesi mantığına dayanır. Yani belirlenen bölge veya alandaki ofisin tüm belgeleri kurumu temsilen saklanmaz, belirlenen alt kümeler seçilir (Cook, 1991, s. 40). Örneksele seçimin bu uygulaması Hull'un açıkladığı sistematik örnekleme türlerinden olan topografik örnekleme altında yapılan bölgesel örneklemeyle aynı gibi görülebilir (Hull, 1981, s. 14). Bölgesel örneklemede rastgele örnekleme yöntemi ile bütünü temsil edebilecek bölge veya alan seçilir ve buradaki tüm belgeler saklanır. Örneksele seçimde ise bölge veya bölge ofisi belli kriterlere göre seçilir, alt kümeler oluşturulur ve bunlar içerisinde belirlenenler alıkonulur.

Örneksele seçimde, seçilen dosyalar "kalın dosya", "gizli dosya", "kırmızı dosya" gibi belirli fiziksel özelliklere göre de yapılır ve bu şekilde seri içerisindeki değerli ve değersiz dosyalar birbirinden ayrılır. Ancak bu değerler seriden seriye farklılık gösterebilir. Bu yöntemin bazı sınırlamaları vardır. İstatistikî olarak geçerli değildir. Bütünü temsil edemeyeceğinden bütün ile alakalı herhangi bir niteliksel araştırma yapmak için kullanılamaz (Cook, 1991, s. 40).

Örneksele seçim ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlanır.
2. Serilerde bulunan gruplar içinde ve gruplar arasında homojenlik olduğu tespit edilir (The National Archives, 2005, s. 6).
3. Serideki herhangi bir bireysel dosyaya değil, tüm seriye odaklanılır.
4. Belirlenen bir konuya dair seri içindeki tüm grup veya dosyalar seçilir.
5. Serideki hiçbir örnek rastgele seçilmez.

Örneksele seçim ile coğrafi bir alana veya alanlara yayılmış olan bir kurumun birim arşivlerinde uygulanacağı zaman ise şu işlemler yapılmalıdır:

1. Bölgesel ofislerden birinin kurumun tamamını resmettiği tespit edilir.
2. Bu ofisin tüm serileri incelenir.
3. Seriler -fiziksel veya konusal- alt gruplara ayrılır.
4. Belirlenen konu dâhilindeki tüm alt gruplar seçilir (Cook, 1991, s. 40).

2.4.3. Bir Seri İçindeki Özel Vakaların Değerlendirilmesi: İstisnai Seçim

İstisnai seçim, birkaç ilginç vakayı içeren genellikle homojen dosya serileri üzerinde uygulanır. Özellikle arşivsel olarak elde bulundurmaya değer olan vaka dosya serileri üzerinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu seçim yöntemi ile amaçlanan kütlenin ana özelliklerini korumak ve böylece ufak bir kısmını inceleyerek bütün kütlenin karakteristiği hakkında çıkarımlar yapabilmektir (The National Archives, 2005, s. 6). Yani bütünün bazı yönlerini veya bütünün niteliğini göstermek için bazı tipik ortak grupları ayırmak hedeflenir. Gruplamayı kullanmanın tek gayesi ise bütüne ait olmayan dosyaları ayırmaktır. Burada dört ortak grup yaklaşımı tavsiye edilebilir. Bunlar:

1. Önemli dosyaların tarihle ayrılması -savaş zamanındaki askeri kayıtlar, özel göç dönemlerindeki göçmen kayıtları vb.-.
2. Belli seviyeler veya bireylerin kategorilerinin ayrılması -kamu hizmeti veren sivillerin personel dosyaları vb.-.
3. Kurumların günlük işleyişinin bir parçası olarak olağan dışı ve tartışmalı vakaların ele alındığı belli bölümlerin ayrılması -bakanlık inceleme komiteleri ve belli başlı mahkemelerin bazı tür dosyaları vb.-.
4. Çeşitli bölümlerden oluşan hacimli dosyaların ayrılması (Cook, 1991, s. 41-42).

Bu seçme yönteminde istatistiki geçerliliği sağlayabilmek için önyargıdan kaçınma düşüncesi ile rastgele örnek almak oldukça önemlidir (The National Archives, 2005, s. 6). Zira önemli bireysel dosyalar veya serinin bir bütün olarak kolektif bir değere sahip olup olmadığı -serinin içindeki unsurlarla alakalı araştırma yapmadan önce- tespit edilmelidir. Önceki seçimlerin aksine bu seçim yöntemi nadir de olsa elektronik dosyalara da uygulanır (Cook, 1991, s. 42).

İstisnai seçim ile arşivcilik alanında örnekleme yapılacağı zaman işlemin başarıya ulaşabilmesi için sırası ile şu işlemler yapılmalıdır:

1. Evrak kütlesi belirlenir ve sınırlandırılır.
2. Evrak serisinin bütün olarak bir değere sahip olup olmadığı tespit edilir.
3. Serisinin homojen yapıda olmasına dikkat edilir.
4. Seri içeriğine uygun gruplara ayrılır.
5. Bütüne ait olmayan dosyalar belirlenir.
6. Belirlenen özelliği taşıyan grup veya dosyalar seçilir.

İstisnai seçim ile göçmen ailelere ait saklama süresini tamamlamış imha edilmesine karar verilen dosyaların örnekleneceğini varsayalım. İlk olarak serinin bütün olarak bir değere sahip olup olmadığı ve homojen olup olmadığı tespit edilir. Serinin ileride yapılacak olan araştırma ve incelemelerde kullanılabilir olduğuna karar verildiğinde aynı zamanda seri incelenmiş ve sınırları belirlenmiş olur. Bir sonraki adım ise serinin uygun gruplara ayrılmasıdır. Bu grupların belirlenmesinde serinin içeriği ve yeterliliği değerlendirmeye alınır. Seriyeye ait olmayan dosyalar ise ayrılır. Seri bilgisel ve belgesel değerine uygun olarak belli tarihlere göre, göç sebeplerine göre, göçmenlerin geldikleri ülkelere göre, özel göç dönemlerine göre vb. gruplara ayrıştırılır. Son işlem olarak gruplar içinden belirlenen amaca hizmet edecek olan dosya veya gruplar rastgele seçilir.

Sonuç

Arşivsel örnekleme, değerlendirme işlemi sonucu tamamının imha edilmesine karar verilen, homojen yapıya sahip bir sınıf veya seri içerisinde o sınıf veya seriyi temsil edebileceği ve ileride araştırmalar için yararlanılabileceği düşünülerek belirlenen bir kısım dosyanın/serinin saklanması için yapılan bir işlemdir.

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

Örnekleme uygulaması, çeşitli yöntemler içermektedir. Farklı isimlerle anılmakla birlikte örnekleme yöntemleri genellikle olasılıklı ve olasılıksız örnekleme yöntemleri olmak üzere iki temel sınıfa ayrılır. Olasılıklı örneklemenin belli başlı çeşitleri; rastgele örnekleme, tabakalı örnekleme, küme örnekleme ve sistematik örneklemedir. Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinin belli başlıları ise tekbirimli örnekleme yöntemi, kolay örnekleme yöntemi, kota örnekleme yöntemi, amaçlı (kasti) örnekleme yöntemi, kartopu örnekleme yöntemi, boyutsal örnekleme yöntemi, gelişigüzel örnekleme yöntemidir.

Arşivcilikte örnekleme yöntemleri genel olarak kabul edilen iki amaçtan birini gerçekleştirilmesi hedeflenerek seçilir. Bunlardan ilki; öznel olarak bakıldığında serideki en belirgin ya da en önemli elementi korumak, ikincisi; asıl içeriğin arşivin tarafsız olma prensibine fayda sağlayacak şekilde tamamen objektif bir seçim olmasını sağlamaktır (Hull, 1981, s. 9). Bu her iki hedef de örnekleme sonucunda elde kalacak olan belgelerlerin güvenilirliği ile alakalıdır. Gerek serideki en önemli ve değerli belgelerin korunması gerekse objektif bir seçim yapılarak önemli belgelerin örneklem içinde olmasının sağlanması elde edilmiş örnekle yapılacak olan çalışmaların sonuçlarının güvenilir olmasını sağlayacaktır. Böylece örnekleme amacına ulaşacak, seçilmiş örnekler, evrak kütesini temsil etme imkânına sahip olacak ve bunun doğal sonucu olarak da elde tutulan örneklerle yapılan çalışmaların sonuçları şüpheye mahal vermeden güvenilir olacaktır.

Arşivcilik alanında uygulanan örnekleme tekniği bazı tenkitlere muhatap olmaktadır. Bunların başında seriden örneğin alınmasından sonra geriye kalan dosya ve belgelerin yok edilmesi uygulaması gelir. Oysa örnekleme tamamının imha edilmesine karar verilen seri ve sınıflar üzerinde gerçekleştirilen bir işlemdir. Örneğin alınmasından sonra geriye kalan belgelerin yok edilmesinin bir önemi yoktur. Bu belgeler zaten imha edilecek olan belgelerdir. Aslında örnekleme imha edilecek olan bu serilerden ilerleyen zamanlarda bir araştırma için kullanılabileceği ihtimali üzerine belirlenen bir kısmının saklanmasını sağlayarak serinin topyekûn yok edilmesine engel olan bir uygulamadır. Seriden alınan örneğin kullanılmasının belirsizliği artırmasına neden olabileceği, doğru materyalin korunup korunmadığı konusundaki şüpheler ve bazı oldukça önemli tarihi belgelerin yok olması ihtimali örnekleme işlemine yöneltilen eleştiriler arasındadır. Hatta araştırmacıların bazen talep ettikleri belgelerin imha edildiğini ifade etmeleri ise arşivcilerin bir seri veya sınıfı kasıtlı olarak azaltıp azaltmadıkları meselesini gündeme taşımaktadır. Bu eleştiriler arşivcilikteki örnekleme uygulamasının daima neyin imha edildiği, nasıl ayıklama yapıldığı gibi sorularla tartışılmasına neden olduğunu göstermektedir (Cook, 1977, s. 87; Hull, 1981, s. 9-10, 41, 47, 60; Schellenberg, 2003, s. 30). Arşivcinin üzerine aldığı sorumluluğu tam olarak yerine getirebilmesi, tekniği uygulayabilmek için gerekli şartların yerine getirilip getirilmediği, uygun seri ve sınıfların seçilip seçilmediği, neyin imha edildiği, nasıl ayıklama yapıldığı, örneklerin hangi kriterler baz alınarak seçildiği gibi sorulara cevap verebilmesi bu eleştirilerin meslekî bakımdan makul bir işlem doğrultusunda çözüme kavuş-

turulduğunu gösterebilir. Bunun için de arşivcinin örnekleme işleminin nasıl yapıldığını, hangi örnekleme yöntem veya yöntemlerinin kullanıldığını açıkça göstermesi gerekir.

Örnekleme yönteminin kararlaştırılması aşamasında ilk olarak dikkat edilmesi gereken seri, sınıf, dosya veya belgelerin homojen veya heterojen yapıda olup olmadığının belirlenmesidir. Belgeler homojen yapıda olmalı, heterojen olmamalıdır. Bu arşivsel örneklemenin mantığına iki yönde hizmet eder: 1) Arşivcilik alanında örnekleme işlemi imhasına karar verilen serilerden, ileride yapılacak olan bir araştırma için kaynak teşkil edebilecek belgelerin korunması yani bilgi kaybının önüne geçmek için yapılır; 2) homojen seri, sınıf, dosya veya belgeler birbirine yakın özellikler taşıdıkları için seçilen örneğin temsil yeteneği yüksek olur. Örnekleme serinin tamamı temsil edebilecek olan bilgiyi büyük oranda bünyesinde bulundurur. Böylece bütün içinden örneğin alınmasından sonra geriye kalan belgelerin -örnek ile aynı özelliklere sahip olduklarından- imhasında da tereddütler yaşanması engellenir. İkincisi arşivsel örnekleme ekonomik temellidir. Bu teknik, belge yığınlarını azaltarak kurumun depolama maliyetlerini, personel giderlerini, düzenleme ve erişim masraflarını en aza indirmeyi de hedefler. Daha az sayıda ancak kaliteli bilgi içeren belgelerden oluşan arşivler daha iyi yönetilebilir ve hizmet verebilir. Bu nedenle az sayıda ancak temsil özelliği yüksek belgelerin örneklenebilmesi için serinin homojen özellik taşıması gerekir. Seri sınıf veya dosya heterojen olduğunda yüksek temsil özelliğini sağlayabilmek için farklı her tür belgenin örnekleme içinde yer alması ancak örnekleme hacminin artırılması ile mümkün olur. Böyle bir işlem ise saklanacak olan belge miktarının artmasına neden olacağından arşivsel örneklemenin mantığına hizmet edemez.

Örnekleme yapılmadan önce arşivcinin seri veya sınıfı çok iyi tanıması, belgelerin içeriğini ve yapısını bilmesi gerekir. Bu ön bilgiler arşivcinin serinin örneklemeğe uygun olup olmadığı, uygun olduğu durumlarda hangi yöntemin seçilebileceği ve örnekleme hacminin tespitinde yarar sağlayacağı gibi örneklenecek seriler içerisinde bulunan ve ileride araştırma konusu olabilecek belgelerin yok edilmesini engelleyecek yöntemleri seçmesini de mümkün kılar. Ancak hangi örnekleme yöntemi kullanılırsa kullanılsın belgelerin belli bir kısmı ve belli miktarda bilginin yok olacağı da hatırdta tutulmalıdır.

Örnekleme sağladığı yararları rağmen, işlemin gerçekleştirilmesinden sonra örneklenen seri ve sınıfların imhası söz konusu olduğundan geri dönüşü mümkün olmayan bir uygulamadır. Bu nedenle işlem çok dikkat ve özenle gerçekleştirilmelidir. Kurallarına uygun bir örnekleme gerçekleştirildiği takdirde kurumlar gereksiz olarak saklanacak olan büyük bir yükten kurtulur. Arşivciler ise bilgisel ve belgesel değeri yüksek, miktar olarak daha az belgeden oluşan arşivleri idare etmeleri ve hizmet sunmaları kolaylaşır. Arşivcinin örnekleme işleminden sonra neyi imha ettiği, imhayı hangi gerekçe ve usulle gerçekleştirdiği, nasıl ayıklama yaptığı gibi soruları cevaplayabilmesi, imha edilen seri, dosya ve belgelerin imhasının hesabını verebilmesi ancak hangi

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

örnekleme yöntem veya yöntemlerini kullandığını açıkça göstermesi ve örnek hacminin belirtmesi ile mümkündür. Ayrıca, örneklem üzerinde inceleme yapacak olan araştırmacı ve bilim adamlarının elde ettikleri sonuçları serinin tamamına genelledebilmeleri ve ya örneklemden elde ettikleri sonuçlarla serinin tamamı hakkında yaklaşık tahminde bulunabilmeleri sadece o serinin hangi örnekleme yöntemi ile hangi oranda örneklendiği bilgisine sahip oldukları durumlarda mümkün olabilir.

Kaynakça

- Akgül, A. (2003). *Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri: SPSS uygulamaları*. 2. baskı. Ankara.
- Aslantürk, Z. (2011). *Sosyal bilimler için araştırma metod ve teknikleri*. 3. baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayını.
- Arıkan, R. (2007). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*.
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. 2. baskı. Ankara: Nobel.
- Aziz, A. (2003). *Araştırma yöntemleri-teknikleri ve iletişim*. 3. baskı. Ankara: Turhan.
- Bal, H. (2001). *Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi yayını.
- Bal, H. (2009). *Sosyal bilimlerde nicel araştırma yöntem ve teknikleri*. 1. baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. 6. baskı. Ankara: Pegem.
- Baykul, Y. (1996). *İstatistik: Metodlar ve uygulamaları*. Ankara.
- Bilgiseven, Â. K. (1989) *Sosyal ilimler metodolojisi*, 3. baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bradsher, J. G. ve Ambacher, B. I. (1992). Archival sampling: A method of appraisal and a means of retention. *Mid-Atlantic Regional Archives Conference, Technical Leaflet Series*, 8, 1-24. 29 Mayıs 2016 tarihinde http://www.marac.info/assets/documents/marac_technical_leaflet_8.pdf adresinden erişildi.
- Cook, M. (1977). *Archives administration*, England: Dawson.
- Cook, M. (1986). *The management of information from archives*. England: Gower.
- Cook, T. (1991). "Many are called, but few are chosen": Appraisal guidelines for sampling and selecting case files, *Archivaria*, 32 (Summer), 25-50.
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms, *Archival Science*, 13, 95-120.
- Çömlekçi, N. (1985). *İstatistik*. 2. baskı. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Dearstyne, B.W. (2001). *Arşivsel girişim modern arşivcilik ilkeleri uygulamaları ve yönetim teknikleri*. (Çev.) İcimsoy, A.O ve Akbulut, M. İstanbul.
- Gökçe, O. (1995). *İçerik çözümlemesi sosyal bilimlerde bir araştırma yöntemi*. 2. baskı. Konya: Selçuk Üniversitesi yayını.
- Hull, F. (1981). *The use of sampling techniques in the retention of records: A RAMP study*. Paris: UNESCO.
- İcimsoy, A. O. (1998). Kamu sektöründe evrak yönetiminin önemi ve gerekliliği. *I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998 Ankara Tebliğler-Tartışmalar (495-522)* içinde. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını.
- İcimsoy, A. O. (1999). Appraisal and disposal of records with special reference to sampling techniques. *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, 1, 27-34.

ARŞİVSEL ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİNİN
ARŞİV SERİLERİ/SINIFLARI ÜZERİNDE UYGULANMASI

- İcimsoy, A. O. (2012). İstatistik terimleri sözlüğü. Erişim adresi: 29 Eylül 2017, <http://istatistiknotlarim.blogspot.com.tr/2012/04/istatistik-terimler-sozlugu.html>)
- Kaptan, S. (1981). *Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik yöntemleri*. Ankara.
- Kendall, M.G. ve Smith, B.B. (1954). *Tables of random sampling numbers*. New York: Cambridge University press.
- Kepley, D. (1984). Sampling in archives. *American Archivist*, 47 (Summer), 237 - 242.
- Keskin, İ. ve Somer, Ş. N. (2012) Efemera Koleksiyonu Oluşturmada Arşivcinin Rolü, *Prof. Dr. K. Gülbün Baydur'a Armağan* (35-42) içinde. Haz., Külcü, Ö., Çakmak, T. ve Özel, N.. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Kolish, E. (2009) Sampling methodology and its application: An illustration of the tension between theory and practice. *Archivaria*, 38, 61-73.
- Köksal, F. ve Coşgun, S. (2000). *Araştırma teknikleri*. Erzurum.
- Kuş, E. (2012). *Nicel-Nitel araştırma teknikleri sosyal bilimlerde araştırma teknikleri: Nicel mi? Nitel mi?*. 4. baskı. Ankara: Anı.
- Lewinson, P. (1957). Archival sampling. *Society of American Archivist*, 26 (October), 291-312.
- Lim, S. ve Liew, C. L. (2011). Metadata quality and interoperability of GLAM digital images. Aslib proceedings, *Aslib Proceedings*, 63(5), 484- 498. 10 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/0001253111164978> adresinden erişildi.
- Lyle, J. (2004). Sampling the Umich.edu Domain. 15 Mart 2017 tarihinde <http://iwaw.europarchive.org/04/Lyle.pdf> adresinden erişildi.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, s. 394-422. 15 Mart 2017 tarihinde <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004163/1021003987> adresinden erişildi.
- Schellenberg, T. R. (2003). *Modern archives principles & techniques*. Chicago: SAA.
- Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978). *Toplumsal araştırmalarda yöntem bilim*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Serper, Ö., Aytaç, M. ve Bayram, N. (2013). *Örneklem*. 3. baskı. Bursa: Ezgi
- Sivaslıgil, A. C. (2003). *Sosyal bilimler için araştırma teknikleri ve temel istatistik bilgileri*. İzmir.
- Sly, M. N. (1987). Sampling in an archival framework: Mathoms and manuscripts. Provenance, *Journal of the Society of Georgia Archivists*, 5/1, 55-73. 15 Nisan 2017 tarihinde <http://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1262&context=provenance> adresinden erişildi.
- Somer, Ş. N. ve Keskin, İ. (2012). Bir bilgi kaynağı olarak efemera ve türleri. *Bilgi Dün-yası*, 13(2), 437-456.
- Sümbüloğlu, V. ve Sümbüloğlu, K. (2005). *Klinik ve saha araştırmalarında örneklem yöntemleri ve örneklem büyüklüğü*. Ankara: Alp Ofset.
- Sümer, N., Demirutku, K. ve Özkan, K. (2005). *Araştırma teknikleri*. İstanbul: Morpa.

SEVİL PAMUK

- The National Archives. (2005). Operational selection policy OSPO the selection of case files: Sampling techniques, Erişim adresi: 29 Haziran 2016, <http://docplayer.net/25388915-Operational-selection-policy-ospo-the-selection-of-case-files-sampling-techniques.html>
- Tosh, J. (Ö. Arıkan, Çev.) (1997). *Tarihin peşinde. modern tarih çalışmalarında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Ural, A ve Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. 3. baskı. Ankara: Detay.
- Yamane, T. (2010). *Temel örnekleme yöntemleri*. (Çev.) Esin, A., Aydın, C., Bakır, M.A & Gürbüzsel, E. 3. baskı. İstanbul: Literatür.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2011). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. 3. baskı. Ankara: Detay.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 9. baskı. Ankara: Seçkin.

Ek: Rastgele Sayılar Tablosu

RASTGELE SAYILAR TABLOSU 1a⁴

	1-4	5-8	9-12	13-16	17-20	21-24	25-28	29-32	33-36	37-40										
1	23	15	75	48	59	01	83	72	59	93	76	24	97	08	86	95	23	03	67	44
2	05	54	55	50	43	10	53	74	35	08	90	61	18	37	44	10	96	22	13	43
3	14	87	16	03	50	32	40	43	62	23	50	05	10	03	22	11	54	38	08	34
4	38	97	67	49	51	94	05	17	58	53	78	80	59	01	94	32	42	87	16	95
5	97	31	26	17	18	99	75	53	08	70	94	25	12	58	41	54	88	21	05	13
6	11	74	26	93	81	44	33	93	08	72	32	79	73	31	18	22	64	70	68	50
7	43	36	12	88	59	11	01	64	56	23	93	00	90	04	92	43	64	07	40	36
8	93	80	62	04	78	38	26	80	44	91	55	75	11	89	32	58	47	55	25	71
9	49	54	01	31	81	08	42	98	41	87	69	53	82	96	61	77	73	80	95	27
10	36	76	87	26	33	37	94	82	15	69	41	95	96	86	70	45	27	48	38	80
11	07	09	25	23	92	24	62	71	26	07	06	55	84	53	44	67	33	84	53	20
12	43	31	00	10	81	44	86	38	03	07	52	55	51	61	48	89	74	29	46	47
13	61	57	00	63	60	06	17	36	37	75	63	14	89	51	23	35	01	74	69	93
14	31	35	28	37	99	10	77	91	89	41	31	57	97	64	48	62	58	48	69	19
15	57	04	88	65	26	27	79	59	36	82	90	52	95	65	46	35	06	53	22	54
16	09	24	34	42	00	68	72	10	71	37	30	72	97	57	56	09	29	82	76	50
17	97	95	53	50	18	40	89	48	83	29	52	23	08	25	21	22	53	26	15	87
18	93	73	25	95	70	43	78	19	88	85	56	67	16	68	26	95	99	64	45	69
19	72	62	11	12	25	00	92	26	82	64	35	66	65	94	34	71	68	75	18	67
20	61	02	07	44	18	45	37	12	07	94	95	91	73	78	66	99	53	61	93	78
21	97	83	98	54	74	33	05	59	17	18	45	47	35	41	44	22	03	42	30	00
22	89	16	09	71	92	22	83	26	06	37	35	05	54	54	89	88	43	81	63	61
23	25	96	68	82	20	62	27	17	92	65	02	82	35	28	62	84	91	95	48	83
24	81	44	33	17	19	05	04	95	48	06	74	69	00	75	67	65	01	71	65	45
25	11	32	25	49	31	42	36	23	43	86	08	62	49	76	67	42	24	52	32	45

RASTGELE SAYILAR TABLOSU 1b⁵

	1-4	5-8	9-12	13-16	17-20	21-24	25-28	29-32	33-36	37-40										
1	64	75	58	38	85	84	12	22	59	20	17	69	61	56	55	95	04	59	59	47
2	10	30	25	22	89	77	43	63	44	30	38	11	24	90	67	07	34	82	33	28
3	71	01	79	84	95	51	30	85	03	74	66	59	10	28	87	53	76	56	91	49
4	60	01	25	56	05	88	41	03	48	79	79	65	59	01	69	78	80	00	36	66
5	37	33	09	46	56	49	16	14	28	02	48	27	45	47	55	44	55	36	50	90
6	47	86	98	70	01	31	59	11	22	73	60	62	61	28	22	34	69	16	12	12
7	38	04	04	27	37	64	16	78	95	78	39	32	34	93	24	88	43	43	87	06
8	73	50	83	09	08	83	05	48	00	78	36	66	93	02	95	56	46	04	53	36
9	32	62	34	64	74	84	06	10	43	24	20	62	83	73	19	32	35	64	39	69
10	97	59	19	95	49	36	63	03	51	06	62	06	99	29	75	95	32	05	77	34
11	74	01	23	19	55	59	79	09	69	82	66	22	42	40	15	96	74	90	75	89

⁴ Smblgl ve Smblgl, 2005, s. 169.

⁵ Smblgl ve Smblgl, 2005, s. 170.

12	56	75	42	64	57	13	35	10	50	14	90	96	63	36	74	69	09	63	34	88
13	49	80	04	99	08	54	83	12	19	98	08	52	82	63	72	92	92	36	50	26
14	43	58	48	96	47	24	87	85	66	70	00	22	15	01	93	99	59	16	23	77
15	16	65	37	96	64	60	32	57	13	01	35	74	28	36	36	73	05	88	72	29
16	48	50	26	90	55	65	32	25	87	48	31	44	68	02	37	31	25	29	63	67
17	96	76	55	46	92	36	31	68	62	30	48	29	63	83	52	23	81	66	40	94
18	38	92	36	15	50	80	35	78	17	84	23	44	41	24	63	33	99	22	81	28
19	77	95	88	16	94	25	22	50	55	87	51	07	30	10	70	60	21	86	19	61
20	17	92	82	80	65	25	58	60	87	71	02	64	18	50	64	65	79	64	81	70
21	94	03	68	59	78	02	31	80	44	99	41	05	41	05	31	87	43	12	15	96
22	47	46	06	04	79	56	23	04	84	17	14	37	28	51	67	27	55	80	03	68
23	47	85	65	60	88	51	99	28	24	39	40	64	41	71	70	13	46	31	82	88
24	57	61	63	46	53	92	29	86	20	18	10	37	57	65	15	62	98	69	07	56
25	08	30	09	27	04	66	75	26	66	10	57	18	87	91	07	54	22	22	20	13